

**De aere et alimentis militum, praecipuis hygienae militaris momentis ... /
[Karl Philipp Diez].**

Contributors

Diez, Karl Philipp, 1739-
Sigwart, Georg Friedrich, 1711-1795.
Universität Tübingen.

Publication/Creation

Tubingae : Litteris Schrammianis, [1762]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/ug2guwcb>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

22

D E
ERE ET ALIMENTIS MILITVM,
PRÆCIPVIS HYGIENES MILITARIS
MOMENTIS

DEO CLEMENTER IUVANTE
VCTORITATE GRATIOSI. MEDICORVM ORDINIS
P R Æ S I D E
VIRO EXCELLENTISSIMO ATQVE EXPERIENTISSIMO,
D O M I N O

GEORGIO FRID. SIGWART,
HIL. MED. ET-CHIR. D. HVIVSQVE ET ANAT. P. P. O.
FAC. MED. SEN. ET MED. AVL. WIRT.

*PATRONO ET PRÆCEPTORE ÆTATEM PIE
DEVENERANDO*

PRO GRADV DOCTORIS
RITE AC LEGITIME CAPESSENDO

H. L. Q. C.

PVBLICE DISPVTABIT

A V C T O R

CAROLVS PHILIPPVS DIEZ,
Denckendorffensis,

SIGNATIVS COPIARVM CIRCVLI SVEVICI MEDICVS CASTRENSIS.

A. D.

FEBR. cIdIdccclxii.

T V B I N G A E

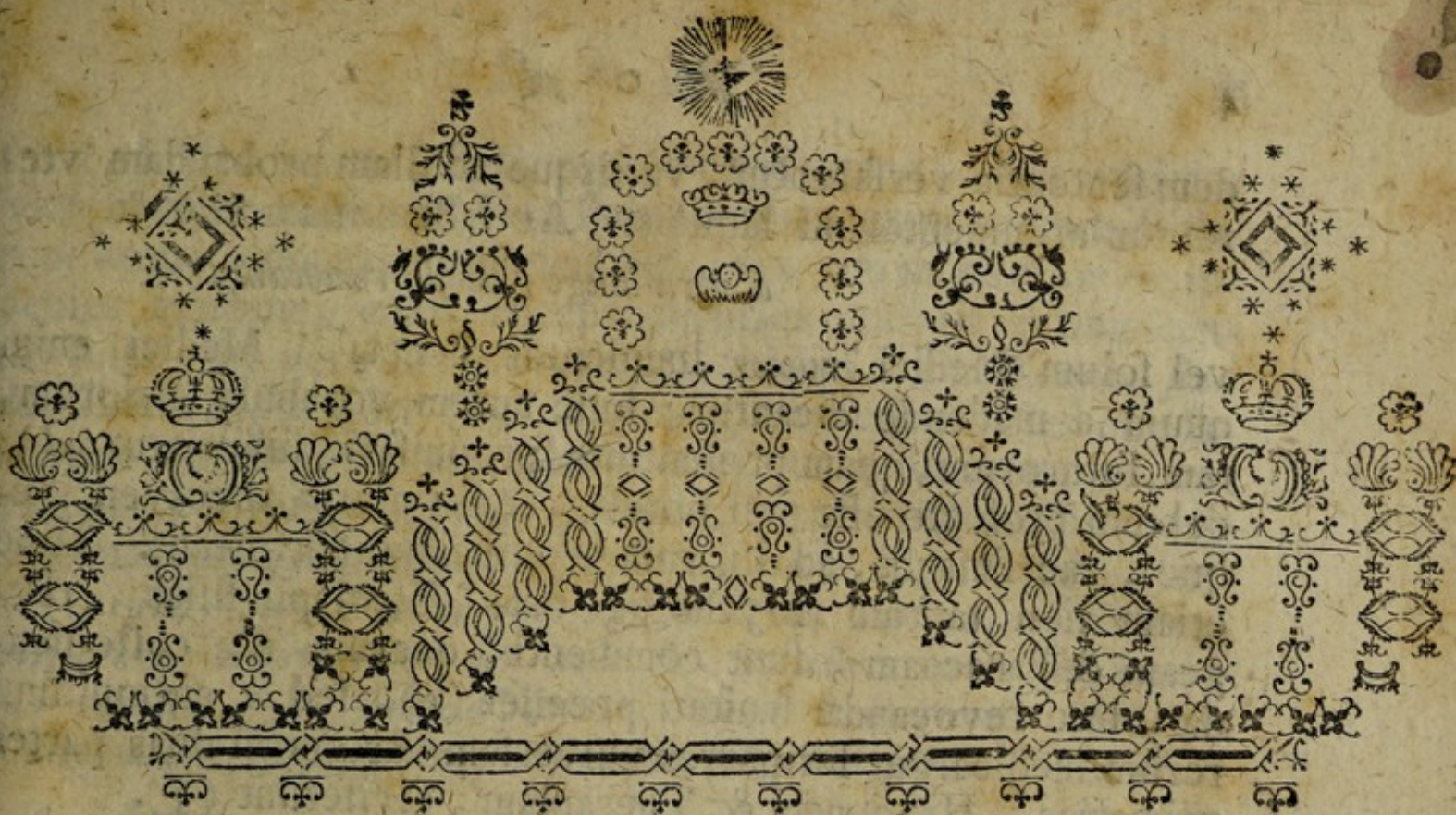
LITTERIS SCHRAMMIANIS.

C A M B Y S E S

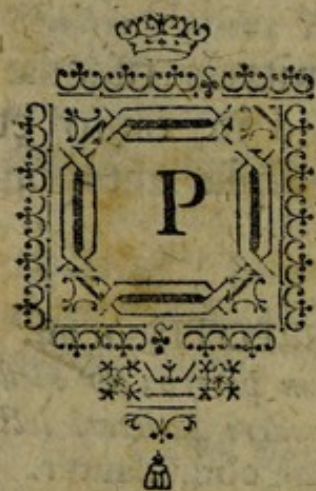
apud XENOPHONTEM *Cyropæd. Lib. I. p. m. 20.*

"Ὡστε ἀρχὴν μὴ κάμνειν τὸ στράτευμα, τούτου σοι δὲ μέλειν.

Ne initio aegrotet exercitus, tibi curandum est.

§. I.

Plures inter opinionum , de Medicis foveri
vulgo solitarum , errores haud postremus is
est , quod illorum officium in sola therapia
morborum consistere , prophylaxis autem & sa-
nitatis tutela ad eos minus pertinere existima-
tur. Fuerunt quidem , quod mireris , inter ipsos
adeo artis salutaris professores , qui post PETRVM LAVREM-
BERGIVM (*a*) , GVNTHERVVM CHRISTOPHORVM SCHELHAMME-
RVM (*b*) , & IOH. BAPTISTAM WERLOSCHNIGIVM (*c*) , in ea-
dem

A 2

(*a*) in *Porticu Aesculapii* Cap. XII.

(*b*) in *Addit. ad HERMANNI CONRINGII Introd. in Art. medic.*
Cap. I. §. X. & in *Analect. anatom. physiol. Ex rcit. I. §. XIII. seq.*
item in *Via regia ad Artem medend. Stad. V. §. I. pag. 113.* & denique
in *Art. med. univers. Vol. I. Propæd. Cap. I. §. VIII. seqq.*

(*c*) de *Curat. verno - auctumn. abus. Part. I. Cap. VIII. pag. 292. seqq.*

dem sententia versarentur, variisque ad illam probandam vterentur argumentorum laqueis. At falsam illam esse &

a vera longe ratione remotam,

vel solum Medici ἔτυμον luculenter docet. Medici enim quum a medendo dicantur; huic autem vocabulo malorum, tam futurorum, quam praesentium, propulsatio subji-ciatur (d): dubium profecto esse non potest, quin morbi praecavendi aequae, ac sanandi, ad istorum provinciam pertineant. Hinc etiam non tantum Mythologi duas Aesculapii filias, Hygeam & Panaceam, sunt com-menti, quarum illa custodienda, haec revocanda sanitati praestet (e), sed & antiquissimi rerum medicarum scriptores universam Artem in duas partes primarias, Hygienem & Therapiam, diviserunt (f).

§. II.

Neque vero a sapiente antiquitate sanitatis tuenda negotium ad Medicinam tantum relatum, sed in tanto etiam dignitatis pretio habitum est, ut ipsi Therapiae anteponeretur

(d) Illustris hanc in rem locus est CORNELII NEPOTIS in vit. Pelopid. Cap. I. Itaque utrique rei occurram, quantum potero, & medebor, quum satietati, tum ignorantiae lectorum. Vbi mederi satietati lectorum nihil aliud est, quam cavere, ne lectores satietate obtundantur. Vid. HENRICI IMMANVELIS FROMMANNI dissertatio inauguralis de necessario sanis medico, sub praesidio FRIDERICI HOFFMANNI Hal. Magd. 1733. habit. Thes. XXIII. pag. 27. in not.

(e) Vid. BERNARDINI RAMAZZINI Comment. de Principum valetudine tuenda Cap. IIII. pag. 720. ed. Opp. omnium Genev. 1717. 4.

(f) Ita GALENVS Serm. salubr. Lib. I. Δύο ἐστὶ τὰ πρῶτα τι καὶ μέγιστα μόρια τῆς Τέχνης. Καλεῖται δὲ τὸ μὲν ἕτερον αὐτῶν Ὑγιεινὸν, τὸ δὲ ἕτερον Θεραπευτικόν, ἔμπαλιν ἔχοντα πρὸς ἀλλήλα τὰς ἐνεργείας, εἴγε τῷ μὲν φυλάξαι τῷ δὲ ἀλλοιῶσαι πρόκειται τὴν περὶ τὸ σῶμα κατὰστασιν

tur (g). Nec injuria. Præterquam enim, quod sanitas optimus vitæ humanæ thesaurus (h), status autem ægrotantium miseria- rum atque ærumnarum plenus est, vix unum alterumve in- venies morbum, cujus anceps decursus non sit extimescen- dus, ita, ut vere in proverbium abierit: *Die Kranke sind des Lebens nicht sicher* (i). Satius igitur & consultius esse sa- nitatem factam tectamque conservare, quam labefactatam, aut amissam, restituere, oppido patet. Id quod jam GALENVS (k) scite nervoseque inculcavit, dicens: Πολὺ ἀμεινον τὸ ἀπαλ- λάξαι τῆς νόσου τὸ μῆτε τὴν ἀρχὴν ἑᾶσαι νοσῆσαι, ὥσπερ καὶ κυβερνήτῃ ἀριετώτερον τὸ πρὶν εἰς χειμῶνα ἐμπεσεῖν διαπε- ραιώσασθαι, ἢ χειμασθέντα, καὶ κινδυνεύσαντα ἐκφυγεῖν. *Multo melius est prohibere, ne fiat morbi principium, quam illum abige-*

Dua sunt primæ & maximæ partes Artis. Vocatur altera quidem illarum Hygiene, altera Therapeutice, quæ mutuas erga se invicem habent facul- tates, si quidem illi quidem servare, huic autem mutare incumbit corporis constitutionem. Et iisdem pæne verbis AETIVS Tetrab. I. Serm. IIII. Cap. I. Τῆς περὶ τὸ σῶμα τῶ ἀνθρώπου τέχνης μιᾶς ἔσης, δύο αὐτῆς ἔστι τὰ πρῶτα καὶ μέγιστα μέρη, τὸ μὲν πρῶτον Ὑγιεινὸν, τὸ δὲ ἕτερον Θεραπευτικόν. Quæ circa corpus hominis versatur, arte una existente, duæ ejus sunt primariæ & maximæ partes, prima Hygiene, altera Therapeutice.

(g) GALENVS *Introduc.* Cap. II. Τὸ Ὑγιεινὸν ἔ μόνιον ὡς μέρος Ἰατρικῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς κάλλιον τῶ Θεραπευτικῶ, προ- τάττεται αὐτῶ. *Hygiene non tantum, ut pars medicinae, sed etiam ut pulchrior Therapeutice, ei præfertur.*

(h) Eleganter in hanc sententiam HORATIVS *Epist.* I, 12. 5. seq.

*Si ventri bene, si lateri est, pedibusque tuis, nil
Divitiæ poterunt regales addere majus.*

(i) Solide hoc demonstravit FROMMANNVS *Disp. cit. Thef.* XVII. pag. 20. seqq.

(k) *Loc. cit.*

abigere, quemadmodum etiam gubernatori præstabilius est, ante quam in procellam incidat, ad portum devehì, quam procellis exagitatum, & pericula perpeſſum, effugere.

§. III.

Quamvis vero, uti ex hætenus dictis adparet, ea si Hygiènes utilitas atque præstantia, quæ ubique se exferat nescio tamen, an nusquam magis sese conspicuam reddat, quam in vita militari. In aliis fortasse officiorum generibus etiam eorum, qui infirmiore sunt valetudine, aliqua est opera: sed militis obire munia certe nemo potest, quin vegeto valentique gaudeat corpore. Iam vero ipsa, a militibus præstantia negotia, ita sunt comparata, ut quam plurimis injuriis, quibus valetudini labes adfricetur, corporisque integritas detrimentum capiat, non possint non esse obnoxii, adeoque facillime in morbos incidunt. Horum autem ea plerumque est indoles, ut non uva sic uvam rubore, quam miles militenter inficiat contagio, ita quidem, ut exercitus haud raro majorem a Morbona, quam ab ipso Marte, cladem experiantur. Quibus positis (sunt enim ita clara atque manifesta, ut probatione non indigeant) necessario consequitur, præcipuum Medici militaris officium in eo consistere, ut, quoad pe humanam artem fieri potest, militum, pro Principe & Patri strenue depugnantium, valetudini prospiciat, morbosque ipsi imminentes præcaveat.

§. IIII.

Haud igitur exiguam sane laudem ii Medicorum merentur, qui tum nostra, tum superiore ætate, de conservanda militum sanitate solliciti fuerunt, exactioresque illius rationes peculiaribus scriptis exponere studuerunt. Pertinent huc, præter complures alios, ARNALDVS VILLANOVA

NVS (l), ANTONIVS SCHNEEBERGERVS (m), LVCAS ANTONIVS PORTIVS (n), BENIAMINVS EWALDTVVS (o), MICHAEL ALBERTI (p), SIMON PAVLLVS HILSCHERVVS (q), FRIDERICVS HOFFMANNVS (r), Cel. HENRICVS FRIDERICVS DELIVS (s), & Ill. ANDREAS ELIAS BYCHNERVS (t). Nec plane heic excludendi sunt aliorum ad *medicinam militarem* spectantium commenta-

(l) Exstat hujus Auctoris *regimen castra sequentium*, cum ceteris ipsius scriptis sæpius editum, de quo vero non ita honorifice judicavit AVGVSTVS FLECKIVS in *diff. de idea boni Medici castrensis*, Altorf. 1721. §. XIII.

(m) Hujus de *bona militum valetudine conservanda* liber, SIGISMUNDO AVGVSTO, Poloniae Regi, inscriptus, prodiit Cracoviae 1563. 8.

(n) Scripsit *tractatum de militis in castris sanitate tuenda*, tum operibus ipsius omnibus medicis, philosophicis & mathematicis, Neapoli 1736. 4. junctim editis, insertum, tum aliquoties separatim, & nominatim quidem Hagæ Comitum, una cum IOHANNIS VALENTINI WILLII *Tractatu de morbis castrensis internis* 1739. 8. recusum, quem præ ceteris ejus scriptis honorifice exceptum fuisse testatur CHRIST. GVILIELMVS KESTNERVS in *bibliotheca medica* Tom. I. Cap. V. §. XXXII. pag. 267.

(o) In *diff. de conservanda militum sanitate*, Resp. MARTINO LINDENAV. Regiomont. 1719.

(p) In *diff. de militum valetudine tuenda*, Resp. CAROLO LVDOVICO STORCH. Hal. Magd. 1729.

(q) In *diff. de Principum militiam sequentium tuenda valetudine*, Resp. IOH. MICHAELÉ SEGNER. Ien. 1734.

(r) In *diff. de militum valetudine tuenda in castris*, Resp. IOH. GEORG. LESSER. Hal. Magd. 1735.

(s) In *diff. de non nullis ad dietam castrensem spectantibus*, Resp. TOBIA GODOFR. ZEISSER. Erlang. 1757.

(t) In *diff. de habenda climatis ratione in conservanda militum valetudine*, Resp. MATTHÆO KNECHT. Hal. Magd. 1758.

mentariorum scriptores, RAYMVNDVS MINDERERVS (*u*), TOBIAS COBERVS (*w*), IOHANNES GOTTSCHEDIVS (*x*), IOHANNES GEORGIVS HENRICVS KRAMERVS (*aa*), IOHANNES PRINGLIVS (*bb*), & SAMVEL SCHAARSCHMIDTIVS (*cc*). Licet enim hi ex professo de *Hygiene militum* non scripserint, non pauca tamen passim in medium protulerunt, quæ adprime huc faciunt.

§. V.

- (*u*) Exstat hujus *medicina militaris*, vernaculo sermone August. Vindel. 1620. 8. & Norimb. 1667. 12. edita, de qua HERMANNVS CONRINGIVS in *Introd. in Art. medic. Cap. VII. §. 13. & Cap. XII §. 4.* perquam honorifice pronuntiavit, cuique AVGVSTVS FLECKIUS *l. c.* sequens suspendit elogium: MINDERERI opusculum non modo quæ ad therapiam, sed & prophylaxin morborum castrensiū pertinent multaque alia, Medicum perinde, ac ipsos milites, ad valetudinem curandam instruentia, candide & erudite, complectitur, tanto magis æstimandum, quo magis a propria Auctoris, inter milites sæpe multumque versati, experientia profectum est.
- (*w*) Hujus *observationum medicarum castrensiū Hungaricarum decades tres*, Francof. 1606. 8. & Helmstad. 1685. 4. cum indice & præfatione HENRICI MEIBOMII in lucem publicam emissæ, admodum commendantur a FLECKIO *l. c.* §. XVI. & a FRIDERICO HOFFMANNO in *procemio modo excitatæ dissertationis pag. 6.*
- (*x*) In *diff. de Medico castrensi, exercitui Moscovitarum præfecto*, Res. IOH. DEODATO BLUMENTROST. Regiomont. 1700.
- (*aa*) Hujus *medicina castrensis*, Vindobonæ & Norimbergæ 1743. impressa, ibidemque 1755. recusa, exiguæ quidem molis, sed optimæ frugis plenissima est.
- (*bb*) In *Observations on the diseases of the Army in camp and garrison* Londini 1752. 8. edit. qui liber sub titulo: *Beobachtungen yber die Krankheiten einer Armee so wohl im Felde, als in Garnison*, ab IOH. ERN. GREDING in vernaculam nostram translatus, & Altenburgi 1754. 8. editus, copiose recensetur in *Cel. D. RVDOLPHI AVGVSTINI VOGELII neuer medicinischer Bibliothek Vol. II. pag. 107 - 144.*
- (*cc*) Præstantissimi hujus Medici *Abhandlung von Feldkrankheiten*, duos tomulos divisa, curante Cl. ERNESTO GODOFREDO KYRELA, prodiit Berol. 1758. & 1759. 8.

§. V.

Horum igitur Virorum sequens exempla (utinam adsequi quoque liceat) idem delegi argumentum, speciminis inauguralis loco pertractandum, non quidem totum (hoc enim limites dissertationis academicæ passi non fuissent) at præcipua tamen illius momenta. Hæc vero ipsa ab *ære* potissimum & *alimentis* constitui, extra omnem dubitationis aleam positum est. De cuiuscumque enim morbi *causis procatarcticis* dispexeris, alterum fere horum momentorum utramque paginam facere invenies. Meditationes autem meas ita sum propositurus, ut de utroque dicam, primum, quæ pericula militum sanitati ab illo sint timenda, deinde, quo hæc pacto facillime & tutissime præcavere liceat.

§. VI.

Noxæ, militum sanitati ab *ære* imminentes, ex duplici potissimum promanant fonte, qui est illius vel *intemperies*, vel *impuritas*. Posteriores, cujus effectus magis sunt nocivi, prius considerabimus. *Impurus* dicitur aer, qui particulis heterogeneis est refertus. Quum autem hæ particule non sint unius ejusdemque generis, diversa quoque impuri aeris genera existant, necesse est. De potioribus igitur seorsim rit dicendum.

§. VII.

Principem locum jure sibi vindicat ea aeris impuritas, quæ ab effluviis putridis oritur. Horum enim ea est indoles, ut, intra corpus humanum recepta, humores illius, sua jam sponte ad putredinem subeundam proclives, promptissime adgreantur, instarque fermenti summe activi ac mobilissimi, similem eorum systasi concilient corruptionem. Vnde facile perspicitur, aerem, tali modo corruptum & inquinatum, morbis malignis & pestilentialibus portam aperire patentissimam (dd). Varia autem sunt, quibus putrida istius modi debentur

B

tur

(dd) Conf. IOH. HENR. SCHVLZII *diss. de febrium malignarum indole & curatione*, Resp. ANDREA FRONIO, Hal. Magd. 1740. habit. §. XXI.

tur effluvia. Cum primis huc pertinent aquæ paludosæ, vel alio modo stagnantes. Quum enim per se jam

vitium capiant, ni moveantur, aquae,

tum innumera in iis contenta, sicut plantæ & insecta, putredinose isto intestino motu simul resolvuntur (ee). De incredibili hac corruptione, damnisque gravissimis, inde pendentibus, ex professio egit, integrumque volumen conscripsit Illustris quondam Pontificis Romani Archiater, IOHANNES MARIA LANCISIUS(ff), cui præter alios jungi merentur Cel. IOHANNES ZACHARIAS PLATNERUS(gg), & B. D. D. CHRISTIANUS LUDOVICUS MOEGLINGIUS(hh),cujus cineres etiam pie veneramur. Quam misere autem nominatim milites, immo integri non nunquam exercitus, aëris paludosi noxas luant, non tantum COBERUS(ii), KRAMERUS(kk), & PRINGLIUS(ll) luculenter ostenderunt sed historiarum quoque monumenta plurimis exemplis comprobant(mm). Post aquarum stagnantium effluvia statim collocanda sunt ea, quam putrescentia hominum & jumentorum cadavera, vel plane insepulta, vel non satis profunde inhumata, exhalant. Ex hisce enim diras pestilentias enata

(ee) Vid. PRINGLIUS P. II. Cap. II. Sect. III. pag. 96.

(ff) Inscribitur: *de noxiis paludum effluviis, eorumque remediis*, exstatque in *Collectione operum ipsius omnium*, quæ, curante PETRO ASSALTO, Genevæ 1718. 4. prodit.

(gg) in *Propemz. inaug. de pestiferis aquarum putrescentium exspirationibus*. Lips. 1747.

(hh) In *diff. inaug. de saluberrimo aëris moderate calidi & sicci in microcosmum influxu*, Tub. 1746. edit. pag. 6. seqq.

(ii) In *Observ. castrens.* passim.

(kk) In *Medic. castr. p. m. 145. Add. pag. 125. & 154.* ubi originem febrium malignarum castrensium diserte ab hisce effluviis repetit.

(ll) *Part. I. Cap. VII. & VIII.*

(mm) Sic olim Neapolis Gallici exercitus obsidione solata est ex aquis stagnantibus, per æstatem corruptis, exercitu magna ex parte absumpto, ac LAVTRECO ipso ductore extincto. Vid. RAMAZZINI *de principum valetudine tueuda. Cap. XIII. pag. 779.*

as esse, quæ ingentem populorum stragem ediderint, observatum est (*nn*). Nec silentio prætereunda sunt sterco-
ra aliaque excrementa, in castris projecta, atmosphæram
eterrima mephiti inquinantia, præsertim, ubi diarrhoeæ bi-
liosæ & dysenteriae per exercitum grassantur. Nihil sane
eque, quam hæc ipsa, morborum phalanges in castra inve-
nere posse, judicavit Cel. RAMAZZINUS (*oo*).

§. VIII.

Plus periculi metuendum esse ab aëre, quem, præter
dictam impuritatem, etiam maligna effluvia ex corporibus,
putredinoso quodam morbo laborantibus, inficiant, per se
patet. Summa horum effluviorum virulentia in Nosocomiis
notissimum se exserit, eamque præ ceteris fauciati expe-
riuntur milites. Neque enim ex alio, quam ex hoc fonte,
petendum esse credo castrense ac malignum illud, quod
GEORGIUS ERICUS BARNSTORFIUS apud RAMAZZINUM (*pp*) vul-
neribus inesse adfirmat, ea nimirum, licet levissima sint, sum-
maque diligentia tractentur, cum summo tamen Chirurgo-
rum militarium dedecore, persæpe esse letalia, supervenien-
scilicet inflammatione, ac postmodum gangræna (*qq*).

B 2

§. IX.

(*nn*) Vid. RAMAZZINUS *de morbis Artif. Cap. XVII. p. 541.* KRAMERUS
l. c. pag. 47. seq. PRINGLIUS *Part. III. Cap. VII. Sect. VI. pag. 312. sq.*
321. SCHAARSCHMIDTIUS *in Diætetica Sect. I. Cap. IIII. §. 6.* AL-
BERTI *in diff. de efficacia aëris ad generandos morbos, Hal. Magd. 1720.*
Thes. VIII. pag. 16. CHRISTIANUS PHILIPPUS BERGERUS *in diff. de*
aëris potentia in epidemicorum morborum generatione, Hal. Magd. 1727.
§. XVII. FRIDERICUS HOFFMANNUS *in diff. de temporibus anni insa-*
lubribus, Resp. ALBERTO HENRICO GRÆTZIO, Hal. Magd. 1705. §. XIII.
IOH. BACMEISTERUS *in diff. de peste, Resp. ALBERTO KIRCHOVIO, Ro-*
stoch. 1623. §. 52.

(*oo*) *l. c. Cap. XXXX. pag. 635.*

(*pp*) *l. c. pag. 638.*

(*qq*) Eamdem sententiam fovet SCHAARSCHMIDTIUS *Tr. von Feldkrank-*
heiten Tom. I. Cap. I. §. 58. pag. 113. diserte scribens, vulnera ab istius
modi effluviis prona in sphacelum ruere.

§. IX.

Alteram aëris impuri speciem, cui milites obnoxii esse possunt, lignorum stramentorumque accensorum fumi generant, quorum acrimonia oculis potissimum est infensa, utpote secunda lippitudinum & ophthalmiarum genitrix (rr). Graviora damna metuenda sunt ex carbonum & lithanthracum fumo in conclavibus clausis, a quo repentinas mortes haud raro induci, tragica docuerunt exempla (ss).

§. X.

Non immerito quoque commemorandus heic esse mihi videtur aër, particulis terrestribus scatens, quem milites, per vias pulverulentas iter facientes, imbibere coguntur. Faucibus inde, pulmonibus, oculis, labes haud exigua adfricatur. Fauces enim, particulis istis pulverulentis repletæ, exarescunt, sitique ardentissima exuruntur. In pulmonares fistulas eadem per asperam arteriam receptæ, ibique cum latice, ex glandulis exsudante, commixtæ, in pastam quandam efformantur, vias spiritales incrustantem, negotiumque respirationis haud mediocriter lædentem. Oculi denique vehementer rubent ac plorant.

§. XI

(rr) Vid. RAMAZZINVS l. c. Cap. X. pag. 506. & in Supplem. Cap. II. pag. 664. BOERHAAVIUS de morbis oculorum. §. LI. p. m. 36.

(ss) Conferri in hanc rem merentur FRIDERICI HOFFMANNI libellus singularis, lingua vernacula exaratus, quem *Bedenken vom schädlichen Dampf der Holz-Kohlen* inscripsit, FRANCISCI POVSSE & ANNÆ CAROLI LORRY *Quæst. med. An carbonum vapor in clausis cameris sedulo vitandus?* Paris, 1747. & Ill. BYCHNERI *Abhandlung von der Schädlichkeit des Kohlendampfs, und der besten Art den hierdurch verursachten Schaden zu verbessern*, quam inseruit den *Hallischen gelehrten Anzeigen Num. VI. Ann. 1754.* Add. Cl. IACOBI IOHANNIS BRÜHLER *Diff. sur l'incertitude des signes de la mort. Chap. I. §. VIII. Num. XXV seq. & Chap. V. §. II.*

§. XI.

Sequitur nunc, ut doceam, quo modo milites a recentis hactenus aëris impuri noxis tuti præstari possint. Omnia heic eo redeunt, ut vel causæ illius removeantur, vel, si hoc fieri nequeat, earum energia saltem infirmetur. Ut igitur ab *ære putrido* ordiar, facillime eum præcavere licet, si castra his locis ponantur, quæ a paludibus, aliisque aquarum stagnantium receptaculis, paullo absint longius (*tt*). Quod si minus obvia sit hæc opportunitas, opera danda est, ut exhalationes, ab illis emissæ, quantum fieri potest, imminuantur & dissipentur. Primum igitur tentoria non nimis arcte coarcerventur, ut ventis, ampliori concessio spatium, facilius accessus pateat, quorum beneficio aer corruptus ventiletur atque corrigatur (*uu*). Eadem porro ita collocentur, ut ab ea parte, qua vitium advehitur atque irreperit, occlusa, versus oppositam autem plagam sint adaperita. Etenim *venti* (agnosce immortalis BOERRHAAVII (*ww*) verba) *quum ferant aërem cum omnibus suis contentis de loco in locum, adducunt semper partes ab iis locis, a quibus spirare inceperunt, adeoque mutant semper aëris materiem, propriam certo loco assidue auferunt, recens adlatam restituant semper.* Fieri itaque non potest, quin iidem, ex salubribus locis venientes, magna vi præditi sint depravatam aëris constitutionem emendandi. Sic VARRO, quum Corcyrae esset exercitus atque classis, & omnes domus repletæ essent ægrotis & funeribus, immisso fenestris novis aquilone, & obstructis pestilentibus, januaque permutata, suos comites ac familiam incolumes reduxit (*xx*). Summum quoque utilitatis fructum

B 3

ctum

(*tt*) Antiquus scriptor FLAVIUS VEGETIVS RENATVS *de re militari*, Lib. III. Cap. II. jam præcipit, ne juxta morbosas paludes milites commorentur.

(*uu*) Idem suadet Cel. DELIVS *Disp. cit. §. VIII. Num. 3.*

(*ww*) in *Elem. Chem. T. I. Vol. II. pag. 419. ed. Lips. 1732.*

(*xx*) Referente SCHVLZIO in *disp. de rerum non naturalium ad valentiam tuendam usu Hal. Magd. 1733. §. V.*

ctum pollicetur HOFFMANNI (yy) & DELII (zz) consilium, ut passim per castra magni ac luculenti accendantur ignes. His enim non tantum aër stagnans & vappidus commovetur, verum haud exigua etiam ipsius corruptionis pars absumitur, ut vel ipsius pestis remedium valentissimum in igne sit quaesitum (aaa). Neque contemnendae sunt, quas ad aërem corrigendum GOTTSCHEDIUS (bbb) commendat, tormentorum bellicorum in aërem explosiones, praesertim, si crebrius repetantur. Postremo, quum major sit aquarum arentium, quum profundiorum, putredo, cum PRINGLIO (ccc) & SCHAARSCHMIDTIO (ddd) satius duxerim, campos ita inundari, ut toti eorum superficiei quaquaversum aquae sint superfluae, paucioribusque adeo effluviis atmosphæra impleatur.

§. XII.

Ea aëris putrescentia, quam cadaverum exhalationes generant, facillime praecavetur, si statim post pugnas occisa corpora, prius quam tabo diffuere incipiant, in scrobibus satis profundis defodiantur, hacque ratione exhalationes eorum impediuntur. Stercora aliaque excrementa ne aërem inquinent, cloacæ ab ipsis tentoriis distent, nec, nisi in his ipsis, alvum deponere cuiquam liceat. Collocentur eadem his

(yy) in *Disp. de militum valetudine tuenda in castris*. §. XII.

(zz) *l. c.* Num. 6.

(aaa) Vid. IACOBI PHILIPPI DAVIER & THOMÆ RENATI GASNIER *Quæst. medica: An pestis remedium ignis?* Paris. 1721. Conf. IVLIVS PALMARIVS *de morbis contagiosis* Cap. XI. *de febre pestilenti* pag. 403. ed. Francof. 1601. IOHANNES LANGIVS *Epistol. medicinal. Lib. II. Epist. II. pag. 479. & Epist. III. pag. 498. itemque Lib. III. Epist. VI. pag. 953. edit. Hanoviens. 1605.* III. BYCHNERVS & IACOBVS CAROLVS PELLOVTIER in *disp. de aëris renovatione ad praecavendos curandosque morbos efficaci*. Hal. Magd. 1755. hab. §. XXXXI.

(bbb) *Disp. cit.* §. XXVII. pag. 22.

(ccc) *Part. II. Cap. III. Sect. III. pag. 113.*

(ddd) *Loc. cit. pag. 115.*

his locis, ut venti effluvia inde prodeuntia a castris repellant, & aliorum abigant, mutatisque ventis, ipsæ quoque mutantur. Foveæ præterea sint satis profundæ, excrementisque quotidie terra superingeratur. Pæne jam repletæ si fuerint, humo penitus contegantur, tumulique aliquot pedes alti iis imponantur, ac novi aliis in locis secessus militibus adsignentur (eee). Israëlitis divino olim edicto præceptum erat, ne intra castra fæces alvinas deponerent, sed extra illa, immo factis in terra foraminibus, in his ventrem exonerarent, redditaque excrementa mox humo supertegerent: quem in finem cuilibet militi paxillus ad latus acuminatus pro necessario hoc munere erat gestandus (fff). Atque ita etiam IUSTUS LIPSIUS (ggg) refert, Turcas in fossis quibusdam fordes excernere, iisque terra repletis, alias subinde novas fodere, simileque facere in extis aliisque rejectaneis carnum, quæ defodiant, studioseque humo operiant contra foetores.

§. XIII.

Quamquam vero hæc omnia ita comparata sunt, ut, si diligenter observentur, magnum ad avertendum vel emendandum atmosphæræ putrorem vim habeant: sæpissime tamen nilo fecius exoptato destituuntur successu, &, quemadmodum libi, ita heic quoque

docta plus valet arte malum.

Certius

(eee) Conf. GOTTSCHEDIVS *Disp. cit.* §. XVIII. PRINGLIUS *l. c.* pag. 115. seq. SCHAARSCHMIDTIVS *l. c.* §. 59. pag. 116. DELIVS *l. c.* Num. 5.

(fff) Deuteron. XXIII, 13. *Habebis locum extra castra, ad quem egredieris ad requisita naturæ, & habebis paxillum cum armis tuis, quumque sederis per circuitum, & egesta operies, quo relevatus es.* Conf. RAMAZZINVS *de morbis artif.* Cap. XXXX. pag. 635. itemque in *Comment. de principum valetudine tuenda* Cap. XIII. pag. 779. & IOHANNES HENRICVS MYLLERVS in *Disp. de Deo legislatore Medico*, Resp. IOHANNE STENGELIO *Altorf.* 1717. *habit.* Cap. II. §. XI. pag. 19.

(ggg) *de milit. roman.* Lib. V. *Dialog.* VIII. pag. 258. edit. Antwerp. 1598.

Certius tum remedium non suppetit, quam mutatio loci, castrorumque in salubriores regiones translatio. Præclara sunt hanc in rem VEGETII (hhh) verba: *Si autumuali aestivoque tempore diutius in iisdem locis militum multitudo consistat - - aëre corrupto perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.* Necessitatem huius instituti probe intelligens ALEXANDER MAGNVS, ingruentibus morbis, quos odor cadaverum, totis jacentium campis, vulgaverat, maturius castra movit, ut est apud CVRTIVM (iii). Notabile exemplum, quam salubri effectu hoc fiat, memoriæ prodidit PRINGLIVS (kkk), dysenteriam, inter milites Anglico grassantem, mutatis castris, derepente de sævitia sua multum remisisse observans (lll). Atque ita etiam HENRICVS MVNDIVS (mmm) refert, se vidisse numerosum exercitum, quæ præ imbecillitate, quam ex febre, ab aëre castrorum fordibus inquinato orta, contraxerit, vallum ducere ægre potuerit, eundem tamen, e pestilentibus stativis in castra recentia traductum, cito convaluisse, seque omnes fere vegetos & ad militaria munia intra paucos dies promptos, animadvertisse.

§. XIV.

Putridi Nosocomiorum aëris malignitatem præcauturum duo momenta commendatissima sibi habere debet: unum, niste in ægrotorum cubiculis nimium adcumuletur, alterum, u

(hhh) *loc. cit.*

(iii) *Lib. V. Cap. I. Sect. III.*

(kkk) *Part. I. Cap. III. pag. 26. seq.*

(lll) *Conf. HOFFMANNVS loc. cit. DELIVS loc. cit. Num. 7. SCHAAI SCHMIDTIVS loc. cit. FRIDERICVS SCHRADERVS in Exercit. academ. de aëris in corpus humanum effectibus, RESP. GEORGI CVNRADO WOLFFIO Helmstad. 1685. §. XXIII. & ALBERTI disp. de militum valetudine tuenda §. XXXX.*

(mmm) *Opp. medico. physic. pag. 51. ed. Lugd. Bat. 1685.*

is quoque, qui ibi adest, continue emendetur. Priori indicationi hæc fere satis facient. Constituantur Nosocomia, si quidem id fieri liceat, iis in locis, quæ aëre gaudeant puriori, ut nulla foris accedat putrescentiæ causa. Conclavia in iis sint quam spatiosissima, atque in singula quam paucissimi deportentur ægroti. Eligantur itaque ædificia majora & ampliora, non parva atque angusta rusticorum tuguriola, quæ nimis cito exhalationibus replentur. Horrea, granaria, stabula, arces, scholæ, curiæ, palatia, templa, hæc in primis sunt idonea. Ita PRINGLIUS (nnn) observavit, Nosocomii, in templo constituti, hunc fuisse usum, ut malignitas ista impedita sit, tametsi amplius centum milites ex ulceribus impuris, dysenteria, aliisque hujus generis morbis, per integros tres menses in eo decubuerint, flagrantissimæque coeli æstus toto fere hoc tempore regnaverit. Opera etiam danda est, ut levius ægrotantes, itemque vulnerati, ab iis, qui cum putredinosi morbis conflictantur, separata habeant cubicula, ne ipsi quoque eadem labe inficiantur. Ad posteriorem indicationem obtinendam varii varia commendant. Aliique ad suffumigia suaveolentia confugiunt, quas parant ex succino, mastiche, ture, styrace calamita, gummi anime, lemi, benzoë, lacca, juniperi, de tacamahaca, hederæ, albano, ladano, myrrha, cortice thymiamatis, camphora, cet. foliis & herbis roris marini, rosarum rubrarum, salviæ, stoechadis, satureiæ, pseudonardi, hyssopi, majoranæ, myti, thymi, serpilli, pulegii, origani, lavendulæ, cet. itemque ex frondibus arborum resinolarum, juniperi, cini, lauri, abietis, cet. Sed hæc, quamvis sua laude non sint defraudanda, tamen neque sola sufficere, neque præcipua esse videntur. Alii, in contraria currentes, suadent, ut stercora jumentorum sicca accendantur atque comburantur. Sed hoc consilium non tantum sordidum, verum etiam plane periculosum esse existimo. Stercora enim dum comburantur, copiosas exhalationes oleoso-urinosas emittunt, quæ

C

tan.

tantum absunt, ut aëris impuritatem emendent, ut eam potius necessario augeant. Utiliora præcipiunt, qui conclavia succensi sulfuris mineralis fumo imbui jubent. Resolutas enim illius particulas phlogisticas & acido-vitriolicas putredinosæ aëris constitutioni æque, ac vinorum in doliis adfervatorum vappescentiæ, corrigendæ atque evertendæ pares esse, nemo negaverit. Antiquissimum horumce suffimento- rum usum jam esse, ex HOMERO (ooo) discimus, apud quem Euryclea ad foetorem cadaverum abigendum sulfur & ignem adferre ab Vlyssæ jubetur. Ipsa Poëtæ verba sic habent:

Ἀυτὰρ ὅγε προσέειπε Φίλῃν τροφὸν Ἑυρύκλειαν :
 Οἷσε θείιον, γρη῏, κακῶν ἄκος, οἷσε δέ μοι πῦρ,
 Ὅφρα θειώσω μέγαρον.

i. e.

*At hic (Vlysses) allocutus est dilectam nutricem Eurycleam:
 Porta sulfur, anus, malorum medelam, porta mihi ignem,
 Ut fumigem domum.*

Et paucis interjectis:

Τὴν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη πολύμητις Ὀδυσσεύς
 Πῦρ γῦν μοι πρῶτιστον ἐνὶ μεγάροισι γενέσθω.
 Ὡς ἔφατ'. Οὐδ' ἀπίθῃσε φίλῃ τροφὸς Ἑυρύκλεια.
 Ἦνευγεν δ' ἄρα πῦρ καὶ θήϊον. Ἀυτὰρ Ὀδυσσεύς
 Εὔ διεθείωσεν μέγαρον, καὶ δῶμα, καὶ αὐλήν.

i. e.

*Hanc autem rursus allocutus est prudens Vlysses:
 Ignis nunc mihi primus in domibus fiat.
 Sic dixit. Neque non obedivit dilecta nutrix Euryclea.
 Portavit autem igitur ignem & sulfur. At Vlysses
 Bene adolevit domum amplam, & domum, & aulam.*

Nec

Nec recentioribus temporibus auctoritas hujus remedii exolevit, quod tanquam certissimum pestis & aëris inquinati Averruncum passim ab Auctoribus commendari videas (ppp). Maxima vero in adhibendo illo opus est cautione, quum vapores sulfurei, confertim in respirationis organa irruentes, iis quam maxime inimici esse deprehendantur (qqq). Quapropter equidem suaferim, ut vel sulfur cum nitro remisceatur, vel, quod commodius fieri potest, illius loco pulvis pyrius accendatur. Hac enim ratione, præterquam, quod iidem obtineantur effectus, pericula, a sulfure mero deflagante metuenda, longe facilius evitantur (rrr). Omnibus tamen suffumigiis palmam haud dubie præripit acetum, in ægrotantium cubiculis vel dispersum, vel, ut in vapores abeat, lapidibus candentibus instillatum. Nihil enim magis, quam hoc ipsum, putredini resistere, infra, ubi de potu militum agitur, uberius demonstrabo.

§. XV.

Etsi autem dubium mihi plane non est, quin commendata hætenus aërem corruptum corrigendi ratio summa cum utilitate in Nosocomiis militaribus adhiberi possit: idem tamen fateri cogor, eam nondum ita comparatam esse, ut perfecta omnibusque suis numeris expleta adpellari mereatur. Causæ enim, aërem corrumpentes, quum perpetuo superstites atque præsentés maneant, fieri non poterit, quin brevi admotur post correctionem istam aër iisdem, quibus antea, vitiis

C 2

(ppp) Vid. BOERHAAVII *Element. Chem. Tom. II. Part. III. Process. CLI. p. m. 369.* SCHVLZII *Diss. de febrium malignarum indole & curatione §. XXVII.* GOTTSCHEDII *Disp. cit. §. XXVII.* PRINGLIVS *Part. II. Cap. III. Sect. III. pag. 125.*

(qqq) Vid. RAMAZZINVS *de morb. Artif. Cap. VIIII.* BOERHAAVIUS *loc. cit. SCHAARSCHMIDTIVS in Diatet. Sect. I. Cap. III. §. 3.* ALBERTI *in disp. de non nullis præjudiciis circa aërem, Resp. IOH. VSENBENZ. Hal. Magd. 1737. hab. §. XXXIIII. seq.*

(rrr) Idem fere est consilium III. BYCHNERI *loc. cit.*

tiis laborare incipiat. Longe itaque præferendum esse eum aëris emendandi modum, ut eo, qui corruptionem subiit, expulso, novus idemque purus admittatur, res ipsa loquitur. PRINGLIUS (fff) maximopere hunc in finem laudat machinam, a STEPHANO HALELIO (ttt), Theologo Anglo, de scientia naturali & medicina meritissimo, excogitatam, quam *Ventilatoris* nomine insignivit, ejusdemque structuram, ut omnium pateret usibus, publico scripto, lingua vernacula exarato, exposuit (uuu). Confirmavit quoque jam pridem quotidianus usus in Londinensibus, Parisinis, aliisque Nosocomiis eximiam illius utilitatem, quæ nemini, ut primum de ejusdem effectu quidquam audiuerit, amplius potest esse obscura. Agitata quippe ista machina, aër, in conclavibus contentus, efficacissime educitur, externus autem, vi proprii ponderis, sua irruens sponte, illius locum occupat. Ita vero singulis momentis aërem renovari, corruptoque purum succedere, nemo non videt. Neque adeo multum negotiû fa-cessit ejus agitatio, utpote qua duo homines defungi egregie possunt. Quæ quum ita se habeant, non possum non hanc ipsam aëris renovandi methodum de meliore nota commendare,

(fff) *Loc. cit. pag. 123. Add. SCHAARSCHMIDTIVS de morb. castr. Tom. I. Cap. I. §. 61. pag. 119.*

(ttt) Eodem fere, quo HALESIUS, tempore similem machinam construxit, navigantiumque usibus aptavit Suecus quidam, harum rerum peritissimus, MARTINVS TRIEWALDVS, de qua ipse in *Actis Acad. Suec. ad annum MDCCXXXIII. Tom. VI. edit. germanic. pag. 254-264.* luculenter differuit.

(uuu) In gallicum sermonem id transtulit, adnotationibusque bona fruge plenissimis locupletatum, sub titulo: *Description du Ventilateur, cet. Paris. 1744. 8. edidit Cl. DEMOVRS.* Epitomen illius sistit PROMTVARIUM HAMBVRGENSE *Vol. II. Fasc. I. Num. II. pag. 25-42.* Post HALESIANVM Ventilatore innotuisse quoque SVTTONIANVM, cujus descriptio, ex anglico sermone gallice reddita, sub titulo: *Nouvelle methode pour pomper le mauvais air des Vaisseaux cet. par SAMVEL SVTTON, Lutet. Paris. 1749. 8. prodierit, indicavit mihi Ill. BYCHNERVS Disp. cit. in not. ad §. XXXV.*

dare , atque , ut in nostris quoque regionibus illius usus introducatur, vehementer suadere. Reliquas methodos , quum & minus præstantes , & magis sint incommodæ, lubens præmitto (*www*).

§. XVI.

Antequam hanc de aëre Nosocomiorum emendando doctrinam missam facio , placet , paucis adhuc quæstionem illam tangere , quomodo tempore hiemali ægrotorum cubicula sint calefacienda , ut fini isti nihil impedimenti inde obstat. Duos vulgo receptos esse constat modos , unum per fornaces , alterum per caminos. Uter itaque utri præet, mihi erit dispiciendum. Fornaces quidem , quum eam ope ampliora conclavia & longe facilius , & longe minoriam sumtu, calefacere liceat, caminis omnino præferendi esse videntur. Sed, si rem paullo confideratius pensitemus, eas non tantum deteriores, sed plane rejiciendas esse inveniemus. Præterquam enim , quod aëris, in cubiculis contenti, ventilationi vix , aut omnino non inserviunt , magnam quoque effluororum vim eructant , quibus vapores jam præsentis augentur. Tantum igitur abest , ut impediendo vel emendando aëris putrori idoneæ esse possint, ut potius ad eum promovendum atque amplificandum facere haud injuria censeantur. Contraria plane est caminorum ratio. Ignis enim in hisce census perpetui , ut cum PRINGLIO (*xxx*) loquar , Ventilationis officio fungitur. Vnde eorum non modo utilitas, sed necessitas adeo , evidentissime adparet (*yyy*).

C 3

§. XVII.

www) Aliquas legere licet apud III. BYCHNERVM *loc. cit.* §. L.

xxx) *Loc. cit. pag. 124. seq.*

yyy) Plura de caminorum utilitate dabit IOHANNIS BAPTISTÆ MONGIN & BENIAMINI LUDOVICI LVCAS Quæstio medica : *Uter sit salubrior, an aër calefactus ex camino, gallice la cheminée, an aër ex hypocausto, gallice le poêle?* Paris. 1739.

§. XVII.

Noxarum, ex altera (§. VIII.) impuri aëris specie redundantium, prophylaxis in hoc præcipue sita est, ut ea in usum vocentur ignis pabula, unde quam luculentissima exsurgat flamma. Prout enim hæc minus vel magis est luculenta, largiores quoque vel parciore sunt fumi. Quum igitur lignis bene aridis & ficcis nihil ad flammam concipiendas sit aptius, ea omnium saluberrime ad excitandos atque nutriendos ignes adhiberi, facile adparet. Quoniam autem milites non semper sunt tam felices, ut hæc prompta atque obvia habeant, adeoque sæpissime ad alia minus salubria ignium alimenta confugere coguntur, docendi erunt, quo pacto his uti debeant, ut quam minima inde experiantur incommoda. Antea omnia igitur caveant, ne ea in locis occlusis, aërique libero minus patentibus, accendant. Deinde ignibus excitatis ita adfideant, vel adstent, ut dorsum vento spiranti obvertant. Hac enim ratione fumus inde emanans ab iis propulsatur, ut illo aut omnino non, aut perparum certe feriantur. Denique non nimis diu apud eos commorentur, sed mature aliorum ad aërem recentem hauriendum discedant. De litharthræacibus speciatim quod moneam, nihil habeo. Quamquam enim nullum facile ignis pabulum est, quod pejus audiat, & magis atro carbone passim notetur: nihilo tamen majora pericula, si commendatæ adhibeantur cautiones, ab eorum quam a lignorum viridum aut humidorum, fumis erunt metuenda (zzz). De ligneis autem carbonibus, si quidem acciderit, ut inevitabili rerum necessitate ad eorum usum perpelantur, hoc adhuc observent milites, ne eos, nisi probe ficos, accendant. Humidi enim si fuerint, non modo copiosiores, sed etiam tenaciores, adeoque difficilius dissipandi

(zzz) Studiose eorum causam egerunt FRIDERICVS HOFFMANNVS in *Propempt. inaug. de vapore carbonum fossilium innoxio*. Hal. Mag. 1695. & ALBERTI in *Disp. cit.* §. XXXVII - XXXXII.

di, eorum erunt vapores (aaaa). Remedio, quod RAMAZ-
ZINVS (bbbb), ad emendandam illorum malignitatem proponit,
quodque apud omnes fere Artifices, ubi per hiemem car-
bonibus accensis in officinis suis uti cogantur, in usu esse ad-
erit, ut frustum ferri inter carbones reponant, cujus ope-
eorum virulentiam corrigi existiment; quam rem ita expli-
cari posse suspicatur, ut dicat, spiritus illos malignos carbonis
in ferream substantiam vim suam exserere, sive ferrum ipsum
eosdem absorbere: huic igitur remedio quantum statuendum
sit pretium, aliis dijudicandum relinquo.

§. XVIII.

Ad pulverulenti aëris damna præcavenda, quod fugge-
re possim, nihil me habere fateor. Causa enim illorum
a comparata est, ut eam remove in nostram potestatem
non cadat. Dabo tamen, ne plane nihil dicam, aliquot
monita, nescio, an haud prorsus superflua, aut inutilia. Pro-
erit igitur, nisi quidem aliunde quid obftet, milites, pul-
verulenta via proficiscentes, lente festinare. Hac enim ra-
tione pulverulentæ nubes non tantum parcius humo se tollent,
sed etiam minus in sublimem rapiuntur, quam si effuso cur-
rent aut subsultim iter faciant. Quo ipso uti jam quadam-
modo ab illo atomorum volitantium examine defendun-
tur, ita id magis etiam arcebitur, si stropholis vel
liniis lineis fauces obvelaverint. Confecto itine-
re, nihil ipsis sit prius, quam ut faciem & oculos frigida
abluant, faucesque oxycrato vel oxymelite iterum ac sæpi-
enter eluant, immo hoc ipsum etiam bibant, quum, RAMAZ-
ZINO teste (cccc), nihil aptius sit ad particulas illas, quæ fau-
cibus

(aaaa) Vid. SCHAARSCHMIDTIVS in *Dietet. Sect. I. Cap. III.*
§. 4. pag. 27.

(bbbb) in *Dietet. de morb. Artif. Supplement. Cap. III. pag. 664.*

(cccc) de morb. Artif. Cap. XVI. pag. 539. Add. Cap. XXI. pag. 575.

cibus ac stomacho inhæserint, abstergendas & obtundendas, quam quæ acetum habent admixtum (*dddd*).

§. XVIII.

Ab impuritate aëris nunc transeo ad ejusdem *intemperiem* considerandam, per quam heic eam illius conditionem intelligo, qua nimis est vel *frigidus*, vel *calidus*, vel *humidus*. Quamquam enim alii quoque existunt modi, quibus aëris temperies vitari potest: ii tamen partim haud ita noxii sunt, partim sub illis jam comprehenduntur, adeoque, salva instituti mei ratione, potiora tantum momenta postulante, sicco pede transiri possunt.

§. XX.

Aëris frigidi in corpus nostrum energia quum in eo consistat, ut cutem, illud ambientem & contegentem, valide constringat, hujusque vascula exhalantia in diametrum naturali minorem cogat, facile intelligitur, & multa & gravia sanitati inde metuenda esse incommoda. Contractis enim pororum cutaneorum osculis, fieri non potest, quin serum illud excrementicium, perspirationis beneficio ex corpore eliminandum, in eo remaneat, atque a peripheria ad centrum hoc est, ad interiora urgeatur. Ita vero humorum impuritas augetur, morbisque hinc oriundis, coryzæ, broncho, tussis, cephalalgia, rheumatismis, diarrhœis, scabiei, *cet.* immo ipsis febribus catarrhalibus & petechialibus, via iteratur (*eeee*). Converso porro ad interiora humorum motu, li

be

(*dddd*) Laudat quoque *oxymelitis* virtutem abstergentem Cel. IOH. FRII CARTHEVSEVS in *Pharmacologia Sect. XI. Cap. I. pag. 654.*

(*eeee*) Vid. B. D. D. MOEGLINGII *Diff. laudar. pag. 16.* ALBERT *Diff. de efficacia aëris ad generandos morbos. Thes. VIII.* BERGER *Disp. cit. §. XXI.* IOHANNIS BOECLERI & BERNHARDI IOSEPHI FELSII *Disp. de aëre vitæ & sanitatis moderatore, Argent. 1721. hab. §. 2. pag. 10.* SCHAARSCHMIDTII *Diatet. Sect. I. Cap. V. §. 44. seq.*

ber eorum & sanguinis circulatio impeditur : unde graves & periculosa, in partibus praesertim debilioribus, stagnationes & obstructions oriuntur, varios morbos inflammatorios, anginam, pleuritidem, peripneumoniam, phrenitidem, *cet. parituræ ffff*). Quod si frigus eo usque penetret, ut non in sola cute, sed in iis etiam, quæ profundius sitæ sunt, partibus fibrarum vasorumque accidat constrictio, humoresque tandem in duritiem glaciei instar condensentur, integrorum inde membrorum congelationes oriuntur, parsque adfecta eandem mutationem subit, ac si majori caloris gradu esset combusta; unde jam olim tam Græci (*gggg*), quam Latini (*hhhh*), frigori æque, ac calori, vim urendi tribuerunt. Præter manus ac pedes, eorumque digitos, narium maxime pinnæ & auriculæ adustionem hanc perpetiuntur, quæ tanta sæpe est, ut membra ista omnino conservari aut restitui nequeant, sed gangræna & sphacelo corrupta, decidant: quod vel sola exempla, a dignissimis fide historicis, XENOPHONTE (*iiii*), TACITO

(*ffff*) Vid. PRINGLIUS *Part. II. Cap. I. pag. 83. & Cap. II. Sect. I. pag. 91. itemque Part. III. Cap. I. pag. 144. Add. SCHVLZII Patbol. general. Part. II. Sect. VIII. Subject. I. §. VIII.*

(*gggg*) Ita XENOPHON *de venatione pag. 534. edit. opp. omn. Basil. 1545. fol.* Ἡ χιὼν καίει τῶν κυνῶν τὰς ῥίνας. *Nix canum nares, adurit.*

(*hhhh*) Sic OVIDIUS *Trist. III, 2, 7. seq.*

Plurima sed pelago terraque pericula passum

Vistus ab assiduo frigore pontus habet.

(*iiii*) *de Cyri minoris expeditione Lib. III. p. m. 226.* Ἐλείποντο τῶν στρατιωτῶν οἱ ὑπὸ τῆ ψύχης τὰς δακτύλους τῶν ποδῶν ἀποσεσηπότες. *Relicti de nostris multi sunt, quibus pedum digiti putredine corrupti deciderant.* Et *Lib. VII. pag. 278.* Ἦν δὲ

χιὼν πολλὴ καὶ ψύχος, ἕτως, ὥστε τῶν Ἑλλήνων πολλῶν καὶ ῥίνες ἀπεκαίοντο καὶ ὦτα. *Erat nivis magna vis, ac frigus adeo vehemens, ut multis Græcorum nares & auriculæ solo tactu præ rigore avellerentur.*

CITO (kkkk), CVRTIO (llll), & PHILIPPO COMINAEIO (mmmm), memoriae prodita confirmant (nnnn). Si qui etiam frigus haud adeo validum experiantur, ut membra ipsam *νέρωσι* patiantur, hæc tamen variis aliis modis male mulcari solent, sicut pernionibus (oooo), tremore (pppp), contractura (qqqq), para-

(kkkk) *Annal. XIII, 35. Ambusti multorum artus vi frigoris - - adnotatusque miles, cui fascem lignorum gestanti ita præriguisse manus, ut oneri adhaerentes truncis brachiis deciderent.*

(llll) *Lib. VII. Cap. III. Sect. IIII. Rigor insolitus nivis multorum adussit pedes.*

(mmmm) *De rebus gestis Ludovici XI. & Caroli VIII. Galliae regum, Lib. II. Cap. XIII. pag. 146. ed. Francof. 1629. Vidi ibi incredibilem vim frigoris. Erat ex nobilitate, qui gelu pedem perderet, nunquam postea restitutum. Erat aulicorum puerorum, cui hiems duos de manu digitos præmorderat.*

(nnnn) *Conf. AMATI LVSITANI Curat. med. Cent. VII. Num. LXXXVI. MATTHIÆ BERNEGGERI Observ. historico-polit. Obs. XVIII. PETRI BORELLI Histor. & observat. medico - physic. Centur. III. Obs. XXIII. ISBRANDI de DIEMERBROECK Obs. XIII. cum adnot. & AMBROSII PARÆI Chirurg. Lib. XI. Cap. II. Add. STEPHANI le GAIGNEVR & PETRI de MERCENNE Quæstio medica: An penetrabile frigus adurat? Paris. 1624.*

(oooo) *CELSVS V, 28. Fiunt etiam ex frigore hiberno ulcera, qui pernio dicitur. Conf. de iis Dissertationes B. IOH. IVNCKERI & IOH. THEOD. FRIZII. Hal. Magd. 1745. GEORG. WOLFG. WEDELII & WILHELMI MYLLERI Ien. 1680. & IOH. CHRISTOPH. MAIERI Altorf. 1680.*

(pppp) *Vid. BORELLVS Cent. I. Obs. LXXXIII.*

(qqqq) *Refert HENR. MVNDIVS lib. cit. pag. 23. Scotum quendam generosum, qui in regnis borealibus militaverit, sibi narrasse, in expeditione quadam, cui interfuerit, plerisque militum pedes & manus adeo gelu contractas esse, ut multi ægre incedere valerent, quidam non omnino, nec arma tractare, hieme suis mensibus, quibus a bello vacari soleat, Martem grassari indignante. Simile exemplum de Chirurgo quodam militari adnotavit SCHVLZIVS in Disp. de frigore ejusque effectibus in corpore humano, Resp. IOH. LVTHERO Hal. Magd. 1740. hab. Sect. II. §. XV.*

paralyfi (rrrr). Non raro quoque, præsertim, ubi diutius perferenda sunt intensiora frigora, humores ita congelantur, ut eorum circuitus tandem penitus cesset, unaque cum eo reliquæ etiam, quæ vitam constituunt, actiones aboleantur. Plurimos sane milites hac ratione jam periisse, exempla a XENOPHONTE (ssss), LIVIO (tttt), TACITO (uuuu), CVRTIO (www, D 2 CAME-

(rrrr) Vid. ABENZOAR *Lib. I. Theizir. Tr. X. Cap. VII.* CVMMIUS in *Ephem. Germ. Dec. I. Ann. I. Obs. LXXXIII.* HENR. ab HEER *Observat. medic. Obs. I. pag. 38. & Obs. XVII. pag. 216.*

(ssss) *Loc. cit. Lib. III. pag. 226.* Τῶν δ' ἄλλων στρατιωτῶν οἱ μὴ δυνάμενοι διατελέσαι ἐν τῇ ὁδῷ, ἐνυκτέρευσαν ἄσιτοι καὶ ἀνευ πυρὸς, καὶ ἐν τᾷ αὐτῇ τινὲς ἀπώλοντο τῶν στρατιωτῶν. Reliqui autem milites, quum iter prosequi non possent, in ipsa via pernoctaverunt, & hi quidem sine cibo & igne. Multi itaque frigore ac fame confecti sunt.

(tttt) *Histor. Roman. Lib. XXI. p. m. 348. ed. Francof. 1568. in fol.* Mox aqua levata vento quum super gelida montium cacumina concreta esset, tantum nivosa grandinis dejecit, ut, omnibus omissis, procumberent homines, tegminibus suis magis obruti, quam tecti. Tantaque vis frigoris insculta est, ut ex illa miserabili hominum jumentorumque strage, quum se quisque attollere ac levare vellet, diu nequiret, quia, torpentibus rigore nervis, vix flectere artus poterant. Deinde, ut tandem agitando sese movere ac recipere animos, & raris locis ignis fieri est coeptus, ad alienam opem quisque inops tendere. Multi homines, multa jumenta, elephantique septem absumpti.

(uuuu) *Loc. cit. Et quidam inter excubias exanimati sunt.*

(www) *Lib. VII. Cap. III. Sect. IIII.* Multos exanimavit rigor insolitus nivis. Et *Lib. VIII. Cap. III. Sect. II.* Multi - - prostraverant humi corpora, quamquam imbrem vis frigoris concreto gelu adstrinxerat. Alii se stipitibus arborum admoverant. Id plurimis & adminiculum & suffugium erat. Nec fallebat ipsos morti locum eligere, quum immobiles vitalis calor linqueret: sed grata erat pigritia corporum fatigatis, nec recusabant exstingui quiescendo. Paucisque interjectis *Sect. III. sq.* Mille militum atque lixarum calonumque pestis illa consumpsit. Memoriae proditum est, quosdam applicatos arborum truncis, & non solum viventibus, sed & inter se colloquentibus, similes esse conspectos, durante adhuc habitu, in quo mors quemque deprehenderat.

CAMERARIO (xxxxx), SANSONIO (yyyyy), PETRO FORESTO (zzzzz), & KRAMERO (aaaaa) adnotata, abunde testantur. Et quot, quæso, militum frigore enectorum exempla, istis addenda, vel solum præsens bellum jam suppeditavit, quorum complura in nuntiis rerum novarum commentariolis publicis me legere memini.

§. XXI.

Adversus noxas tam graves milites duabus potissimum muniuntur rebus, vestimentis & igne. Vtriusque hujus momenti curam militiæ præfectis jam VEGETIUS (bbbbbb) diligenter commendavit, maxime providendum esse monens, ne (milites) aut lignorum patiantur inopiam, aut minor illis vestium suppetat copia. Nec sanitati enim, nec expeditioni idoneus miles est qui algere compellitur. Vestimenta autem sint molliora & latis crassa. Molliora quidem, ne adeo magnum admittat frigoris gradum; crassiora autem, ut aëri refrigeranti impedimentum obiciant (ccccc). Eadem quoque laxiora sint ne

(xxxxx) In *Syllog. memorabil. Cent. V. Part. LX.* ubi mentionem facit equitum congelatorum, per Alpes equitantium, qui scuta & habenas adhuc manibus tenuerint.

(yyyyy) Is *Geograph. Lib. III. pag. 66.* refert, ALMAGRIO, Hispaniarum duce, per Andes, eminentissima Americæ juga, in regnum Chili penetrante, non nullos ex ipsius comitibus, frigore enecatos, ita riguisse, ut, post aliquot annos reversus, eos adhuc incorruptos equis similiter extinctis insidentes, & lora tenentes, invenerit.

(zzzzz) In *Observat. & Curat. medic. ac chirurg. Lib. X. Obs. XXX.* ubi pedites quosdam, prope Metim in Lotharingia congelatos, habentes manibus adhuc tenentes, mortuos deprehensos esse memorat.

(aaaaa) Is *Lib. cit. pag. 147.* in Hungaria anno 1738. tres milites in tentoriis frigore perisse, testis *αὐτόπτης* narrat.

(bbbbbb) *Lib. III. Cap. II.*

(ccccc) Vid. IOH. DAVID. GRAVII & GEORG. HENR. WIEDEBURNI *Diff. de mutationibus ex aëris calore diverso in corpore humano oriuntibus* Jen. 1758. §. LVIII.

nec corporis cuti adeo arcte juncta. Per hæc enim frigus & facilius & profundius in corpus penetrare docet historia, a SCHULZIO (dddd) litteris prodita, quinque nimirum juvenum nobilium, frigidissimo coelo iter una facientium, ex quibus duo, qui arctiores gesserant vestes, graviter a frigore læsi sunt, reliquis nihil hujus incommodi perpeffis. Uni quippe, qui chirothecis nimis angustis manus circumdederat, hæ ita adustæ sunt, ut omnes omnium digitorum ungues, cum cute ipsis propiore, non sine magno dolore & molestia abscederent: alter autem, qui arctiores induerat ocreas, in pedum altero, qui vento magis expositus erat, duos digitos extremos, & suræ partem calcaneo propinquam, magnopere læsam reportavit. Maxime opportunum vestitum præbent pallia, quorum utilitatem luculentam in equitibus observavit PRINGLIUS (eeee). Et optandum sane esset, ut pedites quoque iis instruerentur, quibus, tam excubantes (fffff), quam in tentoriis dormientes, corpus contegere, seque contra frigorum injurias tutos præstare possent. Speciatim ex corporis partes quam optime & sollicitissime fovendæ sunt, quæ, frigori expositæ, mala inde oriunda citius & fortius sentire solent. Capiti igitur conducunt mitræ, non id ipsum modo, sed vicinas etiam auriculas contegentes: quo quidem pacto olim THRACES (ggggg),
D 3 hodie-

(dddd) in *Disp. cit. Sect. III. Obs. VIII. pag. 31. seq.* & in *Disp. de vestitus ratione ad valetudinem*, Resp. CHRISTIANO LVDOVICO WEGENER Hal. Magd. 1737. §. XVIII.

(eeee) *Part. I. Cap. III. pag. 21.* Sic vestimentis prolixioribus adversus frigora olim Thracas equites usos esse, memoriæ prodidit XENOPHON *loc. cit. Lib. VII. pag. 278.* hic verbis: *Χιτῶνας ἔ μόνον περὶ τοῖς στέρνοις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῖς μηροῖς, καὶ ζείρας μέχρι ποδῶν ἐπὶ τῶν ἱππῶν ἔχουσι.* Non solum pectora, sed femora etiam tunicis muniunt, atque equis insidentes talaribus lacernis utuntur.

(ffff) Vid. ALBERTI *Diff. de militum valetudine tuenda* §. XI.

(ggggg) Ita XENOPHON *loc. cit.* Τότε δῆλον ἐγένετο, ὅτι ἐνεκα οἱ Θράκες

hodieque RVSSI (hhhhh), adversus gelu se defendunt. Pectori, quod calidum omni opera est habendum (iiii), peculiaribus quoque amiculis prospiciatur, quorum usum experientia conprobatum vehementer iterum commendat laudatus PRINGLIVS (kkkkk). Pedes induantur calceis & ocreis firmioribus, quæ aquam non admittant, quum pedes madidi facillime congelari soleant (llll). Tibialibus utantur laneis, sed ita, ut asperitatem eorum subditis linteis moderentur. Nudis enim induta pedibus facile pruritus, erosiones atque exulcerationes efficiunt (mmmmm). Nec contemnendum denique est MINDERERI (nnnnn) consilium, præcipientis, ut coma ex jubis equorum depexa plantis pedum supponatur. Valde enim ad arcendum frigus prodest, si quid mollius inter corium calceamentorum & pedes sit interjectum: quod vel vulgus novit, qui, si nihil aliud præsto sit, stramen vel scenum inter ocream & pedem interponens, gravioris etiam frigoris facile patiens est (ooooo). Quam quidem consuetudinem haud inepte, aut inutiliter, ad manus quoque transferri posse crediderim.

§. XXII

Θρᾶκες τὰς ἀλωπεκίδας ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς φορεῖσι καὶ τὸ ὠσί. Tunc adparuit, qua de causa Thraces vulpium pellibus capita imas usque aures velarent. Et de iisdem OVIDIVS Trist. III, 10, 19. se

Pellibus & sutis arcent mala frigora braccis,
Oraque de toto corpore sola patent.

(hhbbb) Vid. GOTTSCHEDIVS Disp. cit. §. XIII.

(iiii) Verba sunt IOH. FRID. de PRE in Disp. de mutatione aëris aliæ medica, Resp. CHRISTIANO ABRAHAMO KLEMMIO, Erford. 1717. b. pag. 15.

(kkkkk) Part. II. Cap. III. Sect. I. pag. 107. seq.

(llll) Vid. PRINGLIVS loc. cit. & GOTTSCHEDIVS loc. cit.

(mmmmm) Vid. MAVRITII, Celsissimi Saxoniae Comitum, Einfalle yber Kriegen - Kunst. pag. 3. Conf. DELIVS Disp. cit. §. XXI. not

(nnnnn) In Medic. milit. pag. 41.

(ooooo) Vid. SCHVLZIVS ll. cc. & Cel. GEORG. ERHARD. HAMBERGER in Diss. de frigore morifico, Resp. IOH. DAN. RVCKERO Ien. 1725. b. §. XXXVIII.

§. XXII.

Probe hunc in modum vestibus omni ex parte contecti milites, si nondum satis adversus frigoris vehementiam muniti esse videantur, etiam ad alia confugiendum erit auxilia, quibus ab incurfu illius defendantur. Vetustissimis jam temporibus adhibita hanc in rem fuerunt oleosa, quibus cutis ungebatur. Luculentum testimonium exhibet locus XENOPHONTIS (PPPPPP), quem integrum heic adscribam:

Καὶ γὰρ ἐδόκει διαιθριάζειν. Νυκτερευόντων δ' αὐτῶν ἐνταῦθα ἐπιπίπτει χιὼν ἄπλετος, ὥστε ἀπέκρυψε καὶ τὰ ὅπλα καὶ τὰς ἀνδράπας κατακειμένους, καὶ τὰ ὑποζύγια συνεπέδη-
 Τεν ἡ χιὼν, καὶ πολὺς ὄκνος ἦν ἀνίστασθαι. Κατακειμένων δὲ λεεινὸν ἦν χιὼν ἐπιπεπτωκυῖα, ὅτῳ μὴ παραρρῦεῖν. Ἐπεὶ δὲ ξεινοφῶν ἐτόλμησε γυμνὸς ἀναστὰς σχίζειν ξύλα, τάχα ἀνα-
 τὰς τις καὶ ἄλλος ἐκείνους ἀφελόμενος σχίζειν. Ἐκ δὲ τέττα καὶ ἄλλοι ἀναστάντες πῦρ ἔκαιον, καὶ ἐχρίοντο. Πολὺ γὰρ ἐνταῦθα ἠύρισκον τὸ χρίσμα, ὃ ἐχρῶντο ἀντ' ἐλαίου, σύ-
 ρον, καὶ σισάμινον, καὶ ἀμυγδάλινον, ἐκ τῶν πυρῶν, καὶ ἐρεβίνθινον. Ἐκ δὲ τῶν αὐτῶν τέττων καὶ μῦρον εὐρίσκετο.

*Quum vero sub divo, quod res ita postulare visa fuerat, perno-
 casset, tam ingens coelo rix demissa est, ut non homines modo
 acentes & arma, sed ipsa etiam jumenta contegerentur, homines-
 ue prae torpore se tollere non possent. Iacentes vero miserabile
 rat nive sepultos videre. Tum, torpentibus quidem ceteris, pri-
 us Xenophon surrexit, lignaque caedere coepit. Tunc alius
 uidam & ipse surrexit, atque a Xenophonte illud sibi munus
 poposcit. Mox alii se erexerunt, accensisque ignibus, omnes un-
 i sunt. Magnam enim eo in loco invenerunt vim liquaminis suil-*

li, *sesamini*, *amygdalini*, *triticei*, *terebinthini*, quo pro oleo usi sunt. Unguenta etiam ex iisdem rebus confecta reppererunt. Pari modo ab HANNIBALE, astutissimo illo Carthaginensium imperatore, exercitum, oleo per manipulos, ut mollirent artus, misso, a magna frigoris vi tutum præstitum fuisse, memoriæ prodidit LIVIVS (qqqqq). Atque ita etiam, teste HIERONYMO MERCVRIALE (rrrrr), fuerunt, qui Gymnastas Veterum eum in finem oleo unctos crediderunt, ut frigus a membris arcerent. Ex recentioribus MINDERERVS (ssss) militibus suadet, ut pedes contra frigus oleo philosophorum ungant. Et Cels. IOH. GOTTLÖB KRYGERVS (ttttt) commendat, ut sebo, cum cerevisia generosiore bene lupulata cocto, cutis inungatur, addens, experientiam docuisse, energiam frigoris ita mirum in modum infringi, membrorumque congelationes impediri. Ratio effectus obscura esse non potest. Præterquam enim, quod oleosa utpote emolliendi & relaxandi virtute prædita, vim frigoris constringentem haud mediocriter impediunt, hoc etiam, spiraculi cutis oppilando, efficiunt, ut particularum ignearum per earum transitus, qui veram mutationum, ab aëre frigidiori oritur, causam constituit (uuuuu), insigniter imminuatur.

§ XXIII.

Præterea non leve ad vim frigoris debilitandam momentum adferunt, quæ augendo humorum circuitui sunt idonea. Aucto enim hoc, calorem quoque naturalem augeri, frigorisque effectus tardiores esse, necesse est. Summop-

(qqqqq) *Loc. cit. p. 346.*

(rrrrr) *de Art. gymnast. Lib. I. Cap. VIII. pag. 37. ed. Amstelod. 1672.*
Conf. LANGII Epist. medicin. Lib. I. Ep. LI. p. m. 236.

(ssss) *Loc. cit.*

(ttttt) *Vid. ejus Diæt oder Lebensordnung. Cap. III. §. 41. pag. 118.*

(uuuuu) *Vid. GRAVIUS Disp. cit. §. LVIII.*

re igitur suadendum est militibus, ne unquam frigidiore tempestate jejuni (*www*), prodeant, sed, prævio aliquo cibo, actu vel potentia calido (*xxxxx*) unum alterumque potus alicujus spirituosioris cyathum prius epotent. Consulto dixi: *potus alicujus spirituosioris*. Reliqui enim potus, non spirituosi, vel nihil, vel id tantum caloris, quod ipsi habent, corpori impertiuntur. Ita vero vel nullum, vel exiguum certe, ab iis sperare licet effectum. Quorsum accedit, quod sanguinem multis particulis aqueis imbuunt, adeoque faciliori refrigerationi animum præbent. Quo enim plus aquæ inest sanguini, eo ad calorem concipiendum est ineptior (*yyyyy*). Alia potuum spirituosorum est ratio. His enim efficaces in-
sunt particulae, quæ, motus vitales augendo, non possunt, quin majorem corporis calorem, eundemque diuturniorem, excitent. Jure suo hunc in finem HILSCHERUS (*zzzzz*), atque GRAVIUS (*a*), vinum generosius, & ANTONIUS CER-
MISONIUS (*b*), atque KRYGERUS (*c*), vinum aroma-
tibus conditum commendant. Sed quum hæ potus cupediæ militibus, gregariis certe, vix aut ne vix quidem sint pa-
rabiles, in earum locum vini aut frumenti spiritus, eundem effectum pollicentes, concordibusque vulgi suffragiis dudum comprobatos (*d*), substituere poterunt. Caveant autem,
&

(*www*) Frigora citius faciliusque jejunis nocere, quam iis, qui cibo po-
tuque refecti sunt, jam olim cognitum fuit LIVIO, *loc. cit.* ita scriben-
ti: *Raptim eductis hominibus atque equis, non capto ante cibo, nihil calo-
ris inerat.*

(*xxxxx*) Vid. GRAVIUS *loc. cit.* §. LVIII. Conf. HILSCHERUS *Disp. cit.*
§. XIII.

(*yyyyy*) Vid. KRYGERUS *loc. cit.* §. 39. p. 113.

(*zzzzz*) *Loc. cit.*

(*a*) *Loc. cit.*

(*b*) *Consil. V. pag. 3.*

(*c*) *Loc. cit.* §. 41. pag. 119.

(*d*) Perquam lepide hanc in rem AVGVSTVS QVIRINVS RIVINVS
in *disp. de frigoris damno*, Resp. IOH. ADAM. KIRCHIO *Lips. 1696. hab.*
E §. XXXVIII.

& sollicite caveant hoc prophylactico usuri, *ne quid nimis*. Intemperanter enim ingurgitata istius generis potulenta, sensibus stupore ligatis, proclivitatem ad somnum efficiunt: huic autem residentes si indulgeant, summum est periculum, ne ipsis

aeterna claudantur lumina nocte (e).

§. XXIII.

Haftenus commendata uti ad milites, aëri frigido demum exponendos, pertinent: ita indicandum nunc erit, quid tum, quum illi jamjam expositi sunt, sit faciendum. Optimum heic, ab HOFFMANNO (f), SCHULZIO (g), ALBERTI (h), SCHAARSCHMIDTIO (i), KRYGERO (k), DELIO (l), PRINGLIO (m), GRAVIO (n), aliis

§. XXXXVIII. *Vulgus per semestre hibernum tam avide atque constanter spiritum frumenti, variis modis acuat, ubivis vendibilem, vel aqua vitæ, si suppetat, ex officinis petit potatque, ut se in praesentissimo periculo esse arbitretur, nisi ante solis ortum haustu sufficienti reficiatur. Ausim jurare, non paucos citius neglecturos preces matutinas, quam προφυλακτικόν illud, adeo necessarium, prout existimant. Et SCHAARSCHMIDTIVS Dietet. loc. cit. §. 58. pag. 278. Viele glauben einen unersetzlichen Diets-Fehler begangen zu haben, daferne sie nicht ein Schlycken Brandewein zu sich nehmen, wenn sie in der Kälte arbeiten, oder sie auf eine Reise begeben müssen.*

(e) Vid. KRYGERVS l. c. pag. 120. & SCHAARSCHMIDTIVS l. c.

(f) in disp. de militum valetudine tuenda in castris §. VI.

(g) in disp. de rerum non naturalium ad valetudinem tuendam recti usu. §. VIIII. pag. 12. & in disp. de frigore ejusque effectibus in corpori humano. Sect. II. §. XIII.

(h) in disp. de efficacia aëris ad generandos morbos Thef. XIII.

(i) loc. cit. §. 56. pag. 272. seqq.

(k) loc. cit. §. 30.

(l) disp. cit. §. X. p. 13.

(m) Loc. cit.

aliisque jam commendatum, præsidium est motus. Facilius enim periculo esse obnoxios, qui sedentes & quiescentes frigora perpetiantur, vel hinc patet, quod plures, equis & curribus vecti, frigore enecti leguntur, quam pedibus iter facientes. Commorans igitur in aëre frigido miles caveat, ne unquam quieturus defideat, somnoque obrepenti obsequatur. Moveat potius & agitet omnia membra, ut, promoti auctoque humorum circuitu, eorum coagulationem impediat, commotoque interius calore, exterius corpori adlabens frigus repellat. Refert SCHNEEBERGERUS (n), Walachos, quum in regione frigidissima habitent, ac propemodum nudi, levissimis induti vestibus, incedant, motum sive cursum, & manuum concussionem, tectorum, vestium ac lectorum vice sibi esse didicisse. Eodem pacto videas rusticos, hiberno tempore sub dio stantes, brachia agitando, decussatim scilicet supra pectus & latera feriendo, aëris inclementiam haud parum mitigare (o). Præclara sunt, quæ de hac corporis in aëre gelido movendi necessitate differit XENO-

PHON (p). Ἦδη δὲ καὶ μαλακίζόμενόν τινα, καὶ ἐκ θέλοντα ἀνίστασθαι, καὶ ἐπαισα, καὶ ἐβιασάμην πορεύεσθαι. Ἐν γὰρ τῷ ἰσχυρῷ χειμῶνι καὶ αὐτός ποτε ἀναμέων τινὰς συσκευαζόμενος, καθεζόμενος συχρὸν χρόνον, κατέμαθον ἀναστὰς μόγῃς, καὶ τὰ σκέλη μόγῃς ἐκτείνας. Ἐν αὐτῷ ἔν πείραν λαβὼν ἐκ τέττε, καὶ ἄλλον, ὅποτε εἰδοίμην καθεήμενον καὶ βλακέοντα, ἤλαυνον. Τὸ γὰρ κινεῖσθαι καὶ ἀνδρίζεσθαι παρῆχε θερμασίαν τινα καὶ ὑγρότητα. Τὸ δὲ καθεῖσθαι καὶ ἡσυχίαν ἔχειν ἐώρων ὑπουργὸν ὃν τῷ εἶναι ἀποπήγνυσθαι τὸ αἷμα, καὶ τῷ ἀποσῆπεςθαι τοὺς

E 2

τῶν

(n) Loc. cit. pag. 109.

(o) Lib. cit. pag. 6.

(p) Vid. Cl. FRIDERICI BOERNERI *Diff. de arte gymnastica nova.* Præf. B. LAVRENTIO HEISTERO, Helmstad. 1748. hab. §. XXVI.

τῶν ποδῶν δακτύλους. Si quem torpentem ac desidentem offendi, illum pulsavi, seque erigere ac progredi iussi. Ex memet enim ipso didici in magna hiemis acerbitate corpora desidendo inertiora reddi ac pigriora, qui, quum forte paullulum commoratus essem, eos, qui sarcinas colligerent, expectans, crura prae frigore htorpescere senserim. Meo itaque periculo doctus, ubi quem vidi pigritiae se dedentem, ac frigore quasi stupentem, eum commovi, quod intelligerem, motu ac virili quadam corporis exercitatione recalescere membra, & humorem evocari: quietem contra & tarditatem efficere, ut sanguis gelu quasi concretus intabescat, atque ex eo pedum digiti putredine corrupti decidant. Idem quoque alibi (q), quanta cum utilitate corporis motio hoc tempore sit conjuncta, exponit: Ἦν δὲ ἐπιχέρῃμα τῶν ποδῶν, εἰ τις κινεῖτο, καὶ μὴδέποτε ἡσυχίαν ἔχειν. Erat autem praesidium pedibus (ne sc. frigore adurerentur) si corpus assidue moverent, & numquam omnino quiescerent. Confirmat hoc ipsum etiam CVRTIVS (r), ita scribens: Fatigati in ipso gelu deficientia corpora sternebant: quae, quum moveri defuissent, vis frigoris ita adstringebat, ut rursus ad surgendum conniti non possent. A commilitonibus torpentes excitabantur, neque aliud remedium erat, quam ut ingredi cogerentur. Tum demum vitali calore moto, membris aliquis redibat vigor. Quod reliquum est, haud parum quoque milites, quos frigida tempestate excubare oportet, ab ejus injuriis defendentur, si duces curaverint, ut non tantum brevioris temporis excubiae ab iis agantur (s), sed peculiaria etiam tuguriola (Schiederhaeuser) exstruantur, quae subire, eorumque beneficio libero aëri sese aliquatenus subducere queant (t).

S. XXV.

(q) Loc. cit. Lib. V. p. m. 252.

(q) Loc. cit. Lib. III. pag. 226.

(r) Lib. VII. Cap. III. Sect. III.

(s) Idem suadent ALBERTI in Disp. de militum valetudine tuenda §. XI, coll. §. VIII. DELIVS loc. cit. & SCHAARSCHMIDTIVS de morb. castr. l. c. §. 64. pag. 126.

(t) Vid. ALBERTI loc. cit.

§. XXV.

Restat, ut de iis etiam momentis aliquid dicam, quæ militibus, aëre frigido egressis, observanda sunt. Cane pejus & angue fugienda est eorum consuetudo, qui, ut primum ex eo reversi sunt, antequam compulsi ad interiora humores ad externas partes remeaverint, ad spiritum vini, vel alium valde spirituosum liquorem anheli advolant, eumque plenis cyathis ingurgitant. Quum enim antea jam intus coacervati sint humores, pigroque per vasa moveantur circuitu, accedente ejusmodi potu, gelatinosa sanguinis portio facillime in coagulum abit: unde, præter alios gravissimos morbos, defubito sæpe polypi nascuntur, nulla arte amplius evincendi (u). Æque sollicite caveant milites, ne loca admodum calefacta illico intrent, atque ad fornaces vel focos properent. Valet & heic aurea illa HIPPOCRATIS (w) regula: *Αἱ μεταβολαὶ φιλакτεῖαι*. *Subitæ mutationes sunt cavendæ*. Repentinas enim istas, & uno quasi temporis puncto ab uno, quod dicitur, extremo ad alterum præcipitatas commutationes variorum gravium malorum, immo subitæ haud raro mortis causas esse, experientia multis funestis exemplis jam probavit (x). Ita quoque maxime perniciosum est, membris gelu constrictis & torpidis calorem intemperatum statim admoveere, quippe qui iis promptissime necrosin inducit (z), cui præcavendæ nihil magis prodest, quam

(u) Vid. HOFFMANNVS *loc. cit.* SCHVLZIVS in *Pathol. gener.* P. II. Sect. VIII. Subsect. I. §. VI. & in *disp. de rerum non naturalium ad valetudinem tuendam recto usu.* §. XIII. itemque in *Disp. de frigore ejusque effectibus in corpore humano.* Sect. II. §. XVI. SCHAARSCHMIDTIVS in *Diatet.* l. c. §. 58. pag. 281.

(w) *Epidem. Lib. VI. Sect. III. Num. 20. pag. 1175. ed. Annot. Fœs. Genev. 1657.*

(x) Vid. SCHAARSCHMIDTIVS *l. c.* §. 60. p. 284. BRVHIERIVS *Lib. cit. Part. II. Cap. I. pag. 514.* BORELLVS *Cent. I. Obs. LXXXIII.*

(z) HIPPOCRATES *de liquidorum usu.* p. m. 425. "Ἦδη καὶ πόδες ἀπέπεσον καταψυχθέντες ἐκ καταχύσιος θερμῆς. *Iam vero*

quam artus rigentes aqua frigida vel nive aquosa defricare ac fovere (a). Denique & illud monendum esse puto, ne unquam calceamentis adhuc induti decumbant, quum pedes inde graviter luisse XENOPHON (b) observaverit.

§. XXVI.

Nix quoque (neque enim hanc prorsus reticendam esse existimo) gravia militibus minatur damna, si vel per campos, illa contactos, iter faciendum, vel in iis excubiæ sunt agendæ. Dum enim, utpote corpus candidissimum, radios lucis validissime reflectit, fieri non potest, quin fulgore hoc intolerabili oculi gravissime lædantur. Ita XENOPHON (c) ipsam cæcitatem inde prognatam observavit. Ελείποντο τῶν στρατιωτῶν οἱ διεφθαρμένοι ὑπὸ τῆς χιόνος τὰς ὀφθαλμούς. Relicti de nostris multi sunt, qui oculos ex perpetuo nivium adspectu amiserunt. Et CVRTIVS (d) rigorem insolitum nivis plurimorum oculis præcipue perniciosam fuisse testatur.

Ex

ro etiam quibusdam pedes perfrigerati deciderunt ex calidæ adfusione. Conf. GEORG. ALBERT. HAMBERGERVS in *disp. de frigore*, Resp. IOH. CASP. MYLLERO, Ien. 1698. pag. 116. GEORG. ERHARD. HAMBERGERVS in *Disp. cit.* §. LXXXIII. SCHAARSCHMIDTIVS *loc. cit.* BRVHIERIVS l. c. Cap. V. §. I. pag. 648. seq. RIVINVS in *disp. cit.* §. 49. DELIVS *loc. cit.*

(a) Vid. præter Auctores, not. præced. laudatos, SCHVLZIVS in *disp. de frigore*, cet. Sect. III. Obs. VIII. pag. 33. & HOFFMANNVS *loc. cit.*

(b) *Loc. cit. Lib. IV. pag. 228.* Ἦν δὲ ἐπικέρημα τῶν ποδῶν, εἰ τις τὴν νύκτα ὑπολύοιτο. Ὅσοι δὲ ὑποδεδεμένοι, ἐκοιμῶντο, εἰσεδύοντο εἰς τὰς πόδας οἱ ἱμάντες, καὶ τὰ ὑποδήματα περιπήγνοντο. Erat autem præsidium pedibus, si noctu calceamenta detraxissent. Nam si calceati decubuissent, tumescentibus pedibus alte vincula imprimebantur, atque ita, ut calcei pedibus adstricti resolvi nullo modo possent.

(c) *Loc. cit.*

(d) *Loc. cit.*

Ex nivis adſpectu etiam præter oculorum inflammationes fa-
cillime oritur morbus ille, levior quidem, ſed perquam mo-
leſtus, quo exigua puncta, ſeu bullæ luminofæ, hinc inde ſe mo-
ventes, adſcendentes, deſcendentes, & quaſi ſubſultantes adparent
(e). Maxime heic prodeſt, ſi nigra oculis prætendantur velamina,
id quod XENOPHON his verbis teſtatur: Ἦν δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς
ἐπικέρημα τῆς χιόνης, ἢ τις μέλαν τι ἔχων πρὸ τῶν ὀφθαλ-
μῶν πορεύοιτο. *Erat autem oculorum præſidium adverſus ni-
vem, ſi quis nigri aliquid coram oculis habens proficiſceretur.*
Nigra quippe, quum lucem acceptam vix a ſe reflectant, ocu-
lis non poſſunt non eſſe multo amiciffima. *Oculi*, ait BOERHAA-
VIVS (f), *ab atro haud offenduntur inflammati, atque dolenti-
bus ex ophthalmia oculis non majus ab ullo colore ſolatium, quam
a colorum privatione omnium, denſiſſima ſcilicet obſcuritate.*

§. XXVII.

Aërem nimis calidum rectæ militum valetudini pariter
admodum eſſe infeſtum, ex mutationibus, quæ in corpore
humano inde oriuntur, facile intelligitur. Omnis caloris
effectum hunc eſſe, ut ab eo quælibet corpora expandantur,
ex Phyſica notum eſt. Conſequitur hinc, ut aër calidus,
corpori noſtro adlabens, utraſque illius partes, ſolidas æque,
ac fluidas, dilatet, atque in majus volumen extendat. Flui-
dorum expansio, quæ *orgaſmus* technico dicendi genere nun-
cupatur (g), id efficit, ut idem fluidum, quod cer-
to antea ſpatio ſatis commode continebatur, nunc ita tur-
geſcens majus requirat ſpatium. Videmus hinc, in æſtuantibus
externum corporis habitum intumeſcere, vaſaque elevari, ita,
ut minima etiam vaſcula in oculos cadant. Quod ſi
nulla adeſt plethora, hæc mutatio aliquam diu ſine noxæ
ali-

(e) Vid. BOERHAAVIVS *de morbis oculorum*. §. LXXXII. pag. 93.

(f) in *Elem. Chem.* Tom. I. p. m. 191.

(g) Vid. Exc. DN. D. PRÆSIDIS, Patroni & Præceptoris mei opti-
mi, *Diſp. de polyæmiæ noſologia*. Tub. 1756. §. 94.

alicujus gravioris metu perferri potest. Sin autem vel vasa jam ante nimis fuerint oppleta, vel longinquiori æstui corpus expositum manserit, mox præcordiorum anxietas respirationisque difficultas persentiscitur. Vnde sæpe numero conquerentes audias, tantum æstum esse, ut suffocatum iri sibi videantur. Impetu liquidorum eo usque adaucto, ut vasa ultra elasticitatis suæ sphaeram distendantur, laxas hæc fibrarum, membranas coërcentes componentium, series accipiunt, atque rarescunt. Ex quo perfacile accidit, ut vel per διαπύδνησιν liquida trans parietes suos mittant, vel in ostiis extremis patentiora fiant, quæ ἀνατομωσις dicitur, vel plane perrumpantur, quod ῥήξεως nomine Veteres insignierunt: unde hæmorrhagias satis sæpe funestas consequi necesse est (h). Ita Cel. DELIUS (i) testatur, succumbere sub æstu & onere visos esse milites, & ab orgasmo, per externum calorem inducto, auctoque per motum & onera, ortam hæmoptysin adeo efferam, ut cum sanguine animam efflarint. Primum omnium hæc fibrarum relaxatio contingit in peripheria corporis, quippe quæ ab aëre immediate adficitur. Quamvis autem, si in hac sola subsistat, mala tam periculosa inde vix emergant: sat gravibus tamen morbis eo ipso aperitur occasio. Fluidis enim ad partes relaxatas majore copia ruentibus, fieri non potest, quin perspiratio ultra modum augeatur, corpusque ingenti sudore perfluat, quo non tantum partes sanguinis serosæ, sed etiam subtilissimi summeque volatiles spiritus animales expelluntur atque disperduntur. Ita vero non tantum vires corporis insigniter debilitantur atque enervantur, sed universæ etiam humorum massæ acrimonia atque spissitudo conciliatur, unde,

(h) Vid. Ill. BYCHNERI & IOH. DAN. BROCKMANNI *Disp. de damnis ex nimio calore externo in sanitatem redundantibus*, Hal. Magd. 1751: §. XXVI. seqq. & B. IOH. ERNESTI HEBENSTREIT *Ætiologia chemica* *Diff. III. de calore, ut causa morbi & novæ valetudinis*, Resp. IOH. HOLTZIO. Lips. 1756. §. XXIII.

(i) in *Disp. cit.* §. VIII.

unde, præter varios alios morbos, febres acutæ, biliosæ, immo ipsæ adeo malignæ, oriri solent.

§. XXVIII.

Vt a noxiis hisce aëris æstuosi effectibus milites, quantum fieri potest, defendantur, ducum & præfectorum erit, operam dare, ut, quando maximi calores fervent, vel plane non, vel non, nisi ad breve tempus, in aëre libero versari cogantur. Itinera igitur de nocte suscipiant, eademque horis matutinis prosequantur. *Providendum est*, ait VEGETIVS (k), *ne milites tardius egressi & calore solis & fatigatione itineris contrahant morbum, sed potius in æstate luce coepto itinere ad destinata perveniant* (l). Ita ALEXANDRI MAGNI exercitui, per loca Sogdianorum deserta proficiscenti, nocturnum iter tolerabile videbatur, quia rore & matutino frigore corpora levabantur (m). Ex eadem ratione ad meditationes campestris instituendas opportunissimum tempus præbet primum diluculum. Neque enim Aurora tantum Musis, sed etiam Marti, est amica. Præterquam quippe, quod hoc pacto flagrantissimi solis ardores evitantur, corpora quoque, refrigerato sanguine fibrisque roboratis, ad æstum diurnum perferendum magis idonea redduntur (n). De castrorum loco observetur VEGETII (o) præceptum, *ne aridis & sine opacitate arborum campis, aut collibus, ne sine tentoriis æstate milites commorentur*. De excubiis heic eadem sunt monenda, quæ de iis, frigida tempestate agendis, supra (p) monui. Medio sole in tentoriis, viridi fronde obumbratis,

F

milites

(k) Lib. III. Cap. II.

(l) Idem est consilium HOFFMANNI *Disp. cit.* §. X. PRINGLIUS l. c. P. II. Cap. III. Sect. I. p. 107. DELII l. c. & SCHAARSCHMIDTII *de morb. castr.* l. c.

(m) Teste CVRTIO Lib. VII. Cap. V. Sect. I.

(n) Vid. PRINGLIUS *loc. cit.*

(o) *Loc. cit.*

(p) §. XXIII. *sub fin.* Conf. PRINGLIUS l. c.

milites conquiescant, nec cuiquam extra illa sub nudo axe recubare licitum esto. Quo propius enim corpora solis ardoribus patent, eo magis humores ad peripheriam corporis adliciuntur, cutisque spiracula aperiuntur, adeoque aëris calidi effectus augentur.

§. XXIX.

Quod si, quo minus coelo æstuosiori milites exponantur, declinari non possit, ante omnia cavendum est, ne vestimentis, vel justo gravioribus, vel justo strictioribus, sint induti. Vtraque enim ita sunt comparata, ut sanitati haud parum noceant. Quo gravior est vestitus, eo impeditior est vaporum, per transpirationem abeuntium, transitus. Inde vero calorem magis magisque augeri, noxiosque illius effectus citius oriri, manifestum est. Non infrequentia sane militum sunt exempla, qui, quod ferreis onusti fuerunt loriceis, sub eodem caloris gradu, quem alii, levius vestiti, facile pertulere, animam efflarunt (*q*). Accedit, quod vapores isti, transitu prohibiti, & in spatio, vestes inter & cutem intercedente, accumulati, per vasculorum inhalantium oscula in corpus paullatim resorbentur, resorptique, ac massæ sanguineæ iterum admixti, naturalem humorum crasin vehementer depravant, unde varii generis mala gravissima ferius aut citius emergere, necesse est (*r*). Strictiora vestimenta, nominatim collaria, femoralia, peroneas cincturas (*Camaschen*).
cet.

(*q*) Ita, ut alia exempla taceam, STUMPFIVS in *Chron. Helvet. Lib. VII. Cap. XXXV.* de prælio Sempacensi hæc refert: *Hiem it ließ der Adel die Roß nebend sich fyren, und stundend ze Fuß dar begirlich mit den Eydgenossen ze stryten. Sy vvarend vvoll bevvapnet, und entleybtend ob 60. der Eydgnossen, ee ye keiner vom Adel vergienge. Zelletst aber vvurdend die Herren durch schvvære des Harnisch im Gefacht alsobemydet, das etlich on alle Wunden binfallende ersticktend.*

(*r*) Vid. cel. PHILIPPI ADOLPHI BOEHMERI & CHRISTOPHORI ERNESTI GROSSII *Disp. de nimis scrupulosa humani corporis ab aëre frigido defensione, ejusque noxa. Hal. Magd. 1748. §. XVI. seqq.*

cet. non posse non iis, quos in aëre nimis calido versari oportet, admodum esse damnosa, nemo non facile intelligit. Quum enim humores, a calore exagitati, vasa, in quibus vehuntur, admodum distendant, hæc quidem ab ejusmodi vestitu facillime & citissime comprimuntur, illorum autem liber & æquabilis progressus retardatur, immo tandem penitus sufflaminatur. Ex quo capitis dolores, vertiginem, sensuum hebetudinem, lipothymias, hæmorrhagias, immo ipsam haud raro apoplexiam (s), oriri constat. Haud parum quoque ad promovendos augendosque caloris effectus faciunt potulenta spirituosæ, utpote humores magis expandentia. Serio igitur monendi sunt milites, ut tum temporis vel plane ab illis abstineant, vel admodum modice iis utantur. Denique non nihil etiam illos juvabit, si aërem per os potius, quam per nares, capiant. Priore enim via frigidior ad pulmones adpellitur (t).

§. XXX.

Vehementer percalefacti & sudore adhuc madentes milites summa cautione provideant, ne aërem frigidiorum nimis subito ad corpus admittant. Nihil enim repentina hac refrigeratione perniciosius excogitari potest. Gravia sunt hanc in rem summi BOERHAAVII verba (u): *Nulla fere re subito magis sanissima, addam & robustissima corpora, saevissimis morbis & subitaneæ morti redduntur obnoxia, quam si a motu calefacta, & in sudorem resoluta, vento exponuntur, maxime, si frigido in vento per motus validos incaluerint valde, & dein quiescant. Hinc asthmata tota dein vita, anginae, pleuritides, peripneumoniae,*

F 2

(s) Ita HOFFMANNVS in *Diff. de Apoplexia, Resp.* IACOBO HENRICO CHRISTIANO ADAMI Hal. Magd. 1728. lib. §. X. pag. 29. mentionem facit juvenis cujusdam, qui, quod, venustatis conciliandæ causa, nōdo arctius constricto fauces & collum coarctaverat, commotis aliquando ex paullo largiori vini usu humoribus, de sella subito in terram decidit, sensus motusque expers, & suffocationi proximus.

(t) Vid. GRAVII *Disp. cit.* §. LVII.

(u) *Elem. Chem. Tom. I. pag. 171.*

moniae, arthridites, rheumatismi (w). Certiora corpori æstuantanti ac sudanti minantur pericula, adeoque sollicitius etiam vitanda sunt lavacra frigida in stagnis vel fluminibus. ALEXANDRUM MAGNUM, incautius hac in re sese gerentem, in extremum vitæ periculum incidisse, notum est. Quum enim, diei tempore fervidissimo, pulvere ac sudore simul perfusus, veste deposita, in Cydnum, Ciliciæ annem frigidissimum, ut calidum adhuc ablueret corpus, descendisset, vix ingressi subito horrore artus rigere coeperunt, pallor deinde suffusus est, & totum propemodum corpus vitalis calor reliquit, ita, ut expiranti similem ministri manu exciperent, nec satis compotem mentis in tabernaculum deferrent (x). Eiusdem imprudentiæ poenam ipsa morte luisse Imperatorem FRIDERICUM I. cui *Ahenobarbo* s. *Barbarossæ* cognomentum fuit, plures Historici, ab illustri Germaniæ Herodoto, Celsissimo S. R. I. Comite a BYNAV (y), excitati, memoriæ prodiderunt. Pari modo juvenem, solis fervore excalefactum, ex frigido balneo in pleuritidem letalem incidisse, WILHELMVS FABRICIVS HILDANVS (z, & molitorem, qui multum sudans aqua frigidissima se laverat, vagis articulorum doloribus correptum fuisse, WOLFGANGVS GABELCHOVERVS (a) observavit.

§. XXXI.

In primis serio dehortandi sunt milites, ne æstu siti- que vexati, gelidas potiones repentinis & magnis haustibus in-

(w) Conferri meretur, qui genesin horum morborum dilucide explicat SCHAARSCHMIDTIVS in *Diatet. l. c. §. 14. seq.*

(x) Vid. CVRTIVS *Lib. III. Cap. V.*

(y) In der Probe einer genauen und umständlichen Teutschen Kayser- und Reichs - Historie, oder Leben und Thaten Friderichs I. Römischen Kayfers Leipz. 1722. 4. pag. 334. col. B.

(z) in *Obs. & curat. chirurg. Cent. I. Obs. LXXXXV.*

(a) in *Curat. & Observ. medicinal, Cent. III. Obs. XXXIII.*

ingurgitent. *Ex labore enim sudanti*, vti CELSVS (b) jam monuit, *frigida potio perniciosissima est*. Iidem quippe effectus, quos atmosphaera frigida in partibus contactis edit, multo & citius & facilius oriuntur ab ejusdem qualitatis potu, utpote ex particulis densioribus, adeoque magis etiam refrigerantibus, constante (c). Sane haud infrequentia sunt illorum exempla, qui post frigidi potus haustum non secus, ac si cicutam bibissent, repente exanimati prociderunt. Quantam cladem ALEXANDRI MAGNI milites, diuturniore aquarum penuria immodicoque coeli fervore defatigati, ex immodica aquae frigidae ingurgitatione passi sint, CVRTIVS refert (d) his verbis: *Qui intemperantius lauserant, intercluso spiritu extincti sunt: multoque major horum numerus fuit, quam ullo amiserat praelio*. Atque ita messorum, a meridiana tritura siti- bundum, laboreque & sole aestuantem, primo ad fontem hau- flu extinctum, vidit IVLIUS CAESAR SCALIGER (e), ut alia, ab AMATO LVSITANO (f), CAMERARIO (g), MARCELLO DONA- TO (h), IOH. HENR. PAVLI (i), IOH. SCHENCKIO (k), ADRIA- NO SPIEGELIO (l), SCHORERO (m), aliisque adnotata exempla tacitus praetermittam. Et quamvis etiam hanc intemperan- tiam mortes repentinae haud semper insequantur, gravissima tamen alia, funestum plerumque exitum fortiri solita, eam

F 3

exci-

(b) Lib. I. Cap. II.

(c) Vid. HAMBERGERI *diff. de frigore morbifico* §. LVII.

(d) Lib. VII. Cap. V. Sect. III.

(e) *de subtilit. Lib. XV. Exerc. XXXIII. Dist. II.*

(f) Cent. II. Curat. LXII.

(g) In Syllog. memorab. medic. Cent. V. Obs. LI.

(h) *de medic. histor. mirabil. Lib. III. Cap. VI.*

(i) in Anat. Bilsonian. Cap. VII. pag. 88.

(k) *Observ. medic. Lib. II. f. 323.*

(l) *de human. corpor. fabric. Lib. VI. Cap. II.*

(m) in *Medicin. peregrinant. pag. 105.*

excipiunt mala , quæ præter DANIELEM MEYERVM , de noxa potus frigidi (n) ex professo commentatum, HAMBURGERVS (o), IOH. IAC. FICKIVS (p), IAC. WOLFIVS (q), ALBERTI (r), MINDERERVS (s), aliique recensent. Quæ quum ita se habeant, haud nimis rigidum est GOTTSCHEDII (t) præceptum, milites a præfectis suis vel fustibus ab hoc excessu esse depellendos. Ecquid vero faciendum est militi, si necessitas ipsum ad frigidam potionem deducat? MINDERERVS (u) ei tale tradit consilium : *Si valde aestuas, & sitim amplius perferre nequis, tantam tibi indulge moram, ut prius lotium emittas, os frigida probe colluas, atque micantibus temporum & corporum arteriis eandem admoveas.* Idem suo quoque calculo adprobavit HOFFMANNVS (x). Nullius tamen momenti id esse videtur GOTTSCHEDIO (y). Nec ego, si fatendum est, quod res est, quomodo magnopere prodesse possit, video, eo quidem minus, quod etiam ex sola frigida adspersione sanitas gravissime lædi potest (z). Facilius frigida potionis noxa vitabitur, vel certe

(n) Dissertatio ipsius, hac inscriptione insignita, prodiit *Hal. Magd.* 1721.

(o) *Loc. cit.*

(p) in *Disp. de frigoris noxa in corpore humano*, *Ien.* 1720. *hab. pag.* 23.

(q) in *Exercit. medic. de litteratorum potu, ejusque usu & abusu*, Resp. FRANCISCO EHRENFRIED WEIDLERO *Ien.* 1684. *hab. Cap. II* §. 28. *seq.*

(r) *Diff. cit.* §. VII.

(s) *Lib. cit.* *pag.* 52.

(t) *Diff. cit.* §. XVI.

(u) *Loc. cit.*

(x) *Disp. cit.* §. XVII.

(y) *Loc. cit.*

(z) PETRVM CRINITVM, post hilarem coenam petulantis convivæ manu per lulum & jocum frigida aqua perfusum, occubuisse refert PAVLLVS IOVIVS *Elog. illustr. Viror. LV. pag.* 122.

te corrigetur, si ex GOTTSCHEDII (a), RAMAZZINI (b), HILSCHERI (c), DE LII (d), & B. D. D. BACMEISTERI (e) consilio, partim spiritus inter hauriendum ducatur, partim ipse potus non repente, sed paulatim, nec, nisi pauxillum singulis vicibus, & sorbillando quidem, capiatur.

§. XXXII.

Restat adhuc tertia aëris intemperati species, quam *aër humidus* constituit, in quo frequentissimam morborum, milites affligentium, causam esse positam, sollertissimus PRINGLIUS (f) confirmat. Cui quidem adserto neminem magnopere refragaturum esse confido, qui præterid, quod hæc intemperiei species difficillime & evitetur & corrigatur, ejusdem in corpore humano effectus paullo penitius consideraverit. Quum in aëre humido particulae aqueæ plus justo abundant, fieri non potest, quin totidem particulas, quot continue e tubulis cutis capillaribus exhalant, in interstitia sua recipere nequeat. Vapores isti, ab aëre atmosphærico non resorpti, necessario in corporis superficie hærent, ac reliquos quoque excernendos exitu prohibent. Ita vero perspirationem non tantum insigniter perturbari, sed etiam omnino sufflaminari, in propatulo est. Sufflaminata perspiratione, complures particulae aqueæ in corpore remanent, ibique adcumulantur, quæ, in fibrarum interstitia penetrantes, eas emolliunt, adeoque solidis partibus laxitatem inducunt. Debilitato autem, vel destructo harum to-

no,

(a) *Loc. cit.*

(b) *de Princip. Valetud. tuend. Cap. V. p. m. 7.*

(c) *in Disp. cit. §. LXXXIII. N. 2.*

(d) *in disp. cit. §. VIII.*

(e) *in Disp. inaug. de eo, quod sanitati obest circa dietam, maxime in aulic. Tub. 1736. Cap. II. §. 8. pag. 33.*

(f) *Part. II. Cap. II. Sect. II. pag. 92.*

no, humores pristino vigore canales suos non amplius permeant, unde excretionis ac secretionis negotium languere, variasque ejus anomalias & vitia oriri necesse est. Graviora imminent mala, si aer humidus simul sit nimis calidus: quæ quidem constitutione nulla sanitati est infestior, utpote ad putredinem adcelerandam longe aptissima. *Putrefactio vera corporum*, ait BOERHAAVIUS (g), *vix alia causa promovetur magis, quam calidi aeris humiditate, quæ brevissimo temporis spatio penitus in tabum putrefactum corpora eo disposita resolvit. Hinc etiam ex aëre diu penitus humido, simulque valde calescente, ipsam pestem gigni inter animalia, jam dudum Medici scripsere. Quæ inde pæne verbis repetit Ill. van SWIETEN (h), ita scribens: Si humiditati aeris magnus calor jungatur, subtilissima putrefactio excitatur, uti patet in carnibus animalium mactatorum, quæ tali in aëre unius alteriusve diei spatio in tabum putridum diffluunt. Hinc ab omni ævo damnaverunt Medici aërem humidum & calidum, tanquam pestilentiali quadam facultate præditum.*

§. XXXIII.

Vt igitur tam graves & periculosa aëris humidi noxæ evitentur, summis exercituum præfectis ante omnia providendum est, ne castris ea adsignent loca, quæ ad aëris humiditatem alendam & promovendam sunt idonea. Fugiendæ igitur sunt valles depressæ, multis arboribus confitæ: eligenda autem loca paullo elatiora, quæ sole illustrari, ventisque perflari possunt (i). In his enim vapores aquei non modo tanta copia in atmosphæram non elevantur, sed facilius quoque dissipantur, adeoque, ne per quietem pestiferi evadant, impediuntur.

(g) *Elem. Chem. Tom. I. pag. 407.*

(h) *in Comment. ad BOERHAAVII Aphorism. de cognoscendis & curandis morbis. Tom. II. p. m. 122.*

(i) *Vid. PRINGLIUS Part. II. Cap. II. Sect. III. pag. 96. SCHAARSCHMIDTIUS de morb. castr. l.c. §. 58. pag. 113. seq. DELIUS Disp. cit. §. VII.*

untur. Deinde haud parum proderit, si circum singula tentoria, immo integra castra, fossæ ducantur, quibus non tantum naturalis soli humiditas imminuatur, verum imbres etiam ac pluviae deriventur, stramenta quoque, in quibus militibus cubandum est, sicca conserventur (k): id quod eo magis necessarium est, quo citius hæc ab humiditate, quam imbiberunt, corrumpuntur, atque putrescentia in merum abeunt finetum. Quocirca magni omnino momenti est laudatorum Triumvirorum (l) consilium, ut milites sufficiente recentis straminis copia subinde instruantur, aut, si in stativis id facere non liceat, singulis diebus vetera stramenta, ex tentoriis exportata, in aprico ficient, hæc præterea tum temporis utrimque aperiant, ut ventorum tractui pervia, liberum vaporibus concedant exitum. Quibus maior obtingit opportunitas, ut non in stramine vel fœno recubare cogantur, sed lectorum usu frui possint, iis humidi aëris detrimenta haud parum avertere licebit, si istos paullo altius super telluris superficiem elatos, nec illi plane contiguos esse jusserint (m). Vesperi & noctu tentoria aperire non est consultum. Tunc enim ros aërius, qui matutino & meridiano tempore a calore solis dissipari solet, in ea facillime intrat, ibique non tantum per suam humiditatem, sed exinde quoque sanitati vehementer nocet, quod compluribus aliis heterogeneis particulis est refertus (n). Præterea haud inutile quoque erit tentoria suffitibus vaporare, quorum expirationes aërem humidum emendent, eidemque, ne

in

(k) Vid. PRINGLIVS *Part. II. Cap. III. Sect. II. pag. 110.* SCHAARSCHMIDTIVS *loc. cit. pag. 114.* DELIVS *Disp. cit. §. VIII. n. 2. seq.*

(l) *loc. cit.*

(m) Idem suadent PRINGLIVS *loc. cit. pag. 111.* & DELIVS *l. c. n. 4.*

(n) Digna sunt, quæ heic adscribantur de rore aërio BOERHAAV *II verba loc. cit. p. 396.* Ille igitur humor est quam maxime compositus. Neque de ejus natura propria aliquid boni dici potest, ita, ut illud ubique verum esset. Quum enim ille sit adgregatum ex confusus inter se omnibus corpusculorum æstu solis æstivi volatilibus corpusculi

in putredinosum degeneret, obstant (o). Quæ de Nosocomiis monenda heic essent, facile ex supra (p) datis monitis huc repeti possunt. Quibus hoc unum adhuc addendum esse existimo, ut, quantum fieri potest, conclavia in superiore ædium parte eligantur (q). In editioribus enim locis aëris minus humidi, adeoque majore salubritate præditi, usura frui licet (r): id quod memorabilibus aliquot exemplis demonstratum dedit PRINGLIUS (s). Quod reliquum est, numquam committant præfecti, ut milites sine necessitate aëri humido exponant, sed eos imbris vel nivibus, veterum ducum secuti exempla (t), sub tecto exerceant, tam excubantibus de iis, quæ supra jam (u) commendavi, prospiciant, ac plures denique focos accendi continuisque ignibus ali jubeant, ad quos ii, qui humida tempestate sub dio versati sunt, sedere, vestesque madefactas exficcare possint (w).

§. XXXIII.

sculis terræ ipsius, ipso actu exhalantibus & repercussis, sanè verum chaos erit. Immo & in qualibet singulari telluris plaga semper alius erit penitus, prout nimirum illo in loco, ubi gignitur, diversa corpuscula hærent. Utique in sabuletis atque ericetis late patentibus, aridis elatisque, paucissimus, fere penitus aquosus, colligitur: qui circa pinguia, bituminosa, piscibus, animantibus putrefactis, plena loca, stagna, paludosa, longe alius, atque sæpe numero perniciosus hominibus, habetur.

(o) Idem est consilium PRINGLI loc. cit. & SCHAARSCHMIDTII l. c. p. 115. Conf. IDEM in *Dietet. Sect. I. Cap. III. §. 5. p. 83.* & KRYGERVS l. c. §. 28. pag. 84. & 85.

(p) §. XIII. seq.

(q) Vid. SCHAARSCHMIDTIUS de morbis castrens. §. 60. pag. 117. Add. Ejusd. *Dietet. l. c. §. 6. pag. cit.* & KRYGERVS l. c. pag. 83.

(r) Vid. BERGERVS *Disp. cit.* §. XXVII.

(s) *Part. I. Cap. II. pag. 14. 15. 16.*

(t) Teste VEGETIO loc. cit.

(u) §. XXIII. sub fin.

(w) Conf. ALBERTI *Disp. cit.* §. XXXXVII. & PRINGLIUS *Part. II. Cap. III. Sect. II. pag. 111. seq.*

§. XXXIII.

Præstantissimum, idemque longo jam usu in exercitiis comprobatum, contra aëris humidioris injurias *π. ο. δ. υ. λ. α. κ. τ. ι. κ. ο. ν* est fumus herbæ Nicotianæ, ab HOFFMANNO (x), SCHAARSCHMIDTIO (y), ALBERTI (z), DELIO (a), aliisque multum hoc nomine commendatus. Etenim particulæ illius acres, cum latice salivali permixtæ, & ad massam sanguineam delatæ, motu hujus aucto, omnes secretiones & excretiones impensius promovent, atque hac ratione impuritatium ferosarum in corpore adaccumulationem & stagnationem impediunt. Qui effectus quum iis, qui ab aëris humiditate proficiscuntur, e diametro sint oppositi, summa hujus prophylactici utilitas in aprico est posita. Neque vero hinc tantum commendandus est usus tabaci, sed vel maxime inde, quod a miasmata, in aëre humido plerumque hospitantium, noxis milites defendit (b). Quum enim glandulas salivales ad largiorem liquidum, in ipsis secreti, excretionem stimulet; miasmata autem aërea huic potissimum adhæreant, cum eoque in ventriculum descendant, & hinc ad reliquos tandem humores penetrent (c): necessarium est, ut iis, qui sub infecti aëris constitutione tabaci fumum sugunt, effectus inde sint sperandi multo saluberrimi. Hinc vel in ipsa peste singularem illius virtutem prædicat DIEMERBROECKIUS (d), ut verum fatear, inquit, *tabacum pro primario præservativo in peste*

G 2

(x) in *Diss. de temporibus anni insalubribus*. §. XXIII.

(y) in *Dietet. Sect. I. Cap. III. §. 5.*

(z) in *Diss. de efficacia aëris ad generando morbos. Thes. XIII.*

(a) *Disp. cit.* §. XVI.

(b) Eodem nomine cum commendant SCHVLZIVS in *Diss. de febrium malignarum indole & curatione* §. XXVII. & BERGERVS in *Disp. cit.* §. XXVI.

(c) Ita Vir magni nominis, GEORGIUS BAGLIVVS, *Opp. pag. 423.* Summopere mihi adridet opinio putantium, morbos epidemicos & contagiosos, mediante saliva, ab infecto aëre conspurcata, communicari.

(d) de peste *Lib. II. Cap. XII.*

peste semper habui, & re vera tale esse, non sola ratione ductus, sed experientia edoctus, comperi, neque aliud melius pro ordinario usu hactenus inventum fuisse existimo. Haud sine insigni igitur utilitate eadem, quæ in Gallorum exercitibus obtinet consuetudo, ad reliquos etiam transferri posset, ut singulis militibus statim tempore certa quædam tabaci portio, in modum stipendii, distribueretur.

§ XXXV.

Tria adhuc dicenda restant de subitaneis aëris mutationibus, v. gr. quando aër, nos ambiens, repente vel e calido in frigidum, vel ex humido in siccum, sese convertit, & pristinam extemplo iterum ludit scenam. Istæ enim ab omni ævo corporibus insensibilissimæ, atque in morbis procreandis fecundissimæ fuerunt observatæ (e). Perite summus HIPPOCRATES (f): *Ἡ μεταβολαὶ τῶν ὠρέων μάλιστα τίκτεσι νοσήματα, καὶ ἐν τῇσιν ὥρησιν αἱ μεγάλαι μεταλλαγαὶ ἢ ψύξιος ἢ θάλψιος, καὶ τ' ἄλλα κατὰ λόγον ἔτως.* Tempestatum anni mutationes potissimum morbos pariunt, & in ipsis anni tempestatibus magnæ mutationes frigoris & caloris, aliæque pro ratione ad hunc modum. Et paullo post (g): *Ἐν τῇσιν ὥρησιν ὅταν τῆς αὐτῆς ἡμέρης ὅτε μὲν θαλπὸς, ὅτε δὲ ψύχος γίνεται, φθινοπωρινὰ νοσήματα προσδέχεσθαι χρὴ.* Per anni tempestates, quando eodem die modo calor est, modo frigus, morbos autumnales expectare convenit. Quorsum & illud poetæ pertinet (h):

Quam

(e) Vid. HOFFMANNVS *Disp. cit.* §. XVIII. BERGERVS *Disp. cit.* §. XXIII. ALBERTI *Disp. cit. Thes. XII. Add. Experientissimi Dn.D. LVDOVICI RODOLPHI SEVBERTI, Poliatri Vracensis dexterrimi, Fautoris mei perquam colendi, Diss. inaug. de pathologia & therapia generali malorum, exteros plerosque, Lutetiae Parisiorum degentes, diversimode adfligentium, sub præsidio B. Dn.D. MOEGLINGII Tub. 1756. hab.* §. XVIII.

(f) *Sect. III. Aphor. I.*

(g) *Aphor. III.*

(h) Vid. RAMAZZINVS *de princip. valetud. tuend. Cap. III. p. m. 713.* & HILSCHERVS *Disp. cit.* §. XXXVI.

*Quum modo frigoribus premimur, modo solvimur aestu,
Aëre non certo, corpora languor habet.*

Ex iis fane, quæ de effectu qualitatum aëris hætenus dicta sunt, dubium esse non potest, quin repentinæ tempe-
statum vicissitudines humores mox expandant, mox com-
primant, adeoque eorum circulos summopere turbent, unde
universum secretionis & excretionis negotium variis idem-
dem anomaliis subjici, omnisque generis morbos, malignos
præcipue, in exercitiis oriri atque invalescere necesse est.
Mirifice hoc ipsum comprobat experientia, qua compertum
habemus, morbos castrenses nusquam frequentiores atque atro-
ciores esse, quam in illis regionibus, quæ subitaneas aëris
mutationes præ ceteris experiuntur. Infamis hoc nomine po-
tissimum est Hungaria, ita quidem, ut vetus jam sit pro-
verbium: *Hungarn ist der Teutschen Kirchhof*. Quamvis enim
unius rei plures esse possint causæ: inter omnes tamen, qui
de morbis castrensis Hungaricis scripserunt, hoc constat,
præcipuam illorum causam in eo esse positam, quod aër
Hungaricus cum duobus semper extremis colluctetur, ita,
ut interdiu admodum sit calidus & subtilis, nocturno autem
tempore frigidior, crassior, ac nebularum densissimarum no-
cte involutus (i).

§. XXXVI.

Prophylaxis harum noxarum, quum ex superioribus fa-
cile determinari possit, jure eam, ne graviora excludantur,
missam.

G 3

(i) Sufficiat ex infinita multitudine laudasse B. IOH. IVNCKERVM in
Diff. de dysenteria Pannonica, Resp. IOH. CHRISTOPH. SEYFFERT
Hal. Magd. 1732. §. XVIII. & XX. IOSEPHVM CSAPO in *Diff. de*
febre Hungarica, *Basil.* 1759. §. XIII. JVST. VESTI in *Diff. de febre*
Hungarica, Resp. ANDREA CASPARO GEORGI, *Erford.* 1687. §.
XXIII. & HERM. FRID. TEICHMEYERVM in *Diff. de morbo*
Hungarico, sive febre castrensi, Resp. JOH. SIGISM. KREYSEL, *Jen.*
1741. §. XIII.

missam facio, ac statim ad alterum *Hygiæ militaris* momentum, quod *alimenta militum* constituunt, progredior. Hæc vel *edulia* sunt, vel *potulenta*. Utraque duplici potissimum respectu ad morbos generandos faciunt, vel quantitate, vel qualitate. Vtrorumque igitur intuitu, hæc ipsa momentorum biga considerationi a me erit subjicienda.

§. XXXVII.

Omnis quantitas duplicis est generis, vel excedens, vel deficiens. Eduliorum igitur quantitas, quatenus militum morbis occasionem præbet, vel excessu peccat, vel defectu. De priori multa præcipere supervacaneum videri posset. Primum enim rarissime hæc militibus obtingit felicitas, ut majore ciborum abundant copia, quum adversarii nihil reliqui facere soleant, tum ad commeatum ipsis intercludendum, vel intercipiendum, tum ad promptuaria congesta comburenda, vel aliis modis corrumpenda. Magna quippe, monente VEGETIO (k, *dispositio est hostem fame magis urgere, quam ferro*, &, ut IDEM alibi (l) ait, *in omni expeditione unum est & maximum telum, ut hostes frangat inopia*. Deinde minora sunt, quæ merentur stipendia, quam ut opportunitatem ipsis præbeant, cibis immoderate abuti. At hæc ipsa, quæ temperantiæ militum velificari videntur, re penitus perperâ, largissimam eorum intemperantiæ suppeditant occasionem. Diutius enim parciori victu usi, vel cum inedia plane conflictati, si repente ad satietatem annona instruantur, vix aut ne vix quidem sibi temperabunt, ne nimia ciborum copia sese obruant. Fit igitur omnino, ut quantitatis quoque eduliorum respectu errores a militibus committantur. Quos vero quum diuturnior fere præcedat inedia, de hujus noxis prius erit dicendum.

§. XXXVIII.

(k) *Lib. III. Cap. XXVI. sub fin.*

(l) *Lib. III. Cap. III.*

§. XXXVIII.

Effectus inediae, longius protractae, partim in fluidis, partim in solidis, sese exerunt. Fluida perpetuo consumi, nemo ignorat. Quod si jam quis aliquam diu nihil alimenti adsumat, quo haec jactura refarciatur, legitima illorum copia sensim ita decrescit, ut vasis patulis servandis, suoque per illa circuitui continuando, vix amplius sint paria. Inde vero totus corporis habitus collabitur & subsidet, omnique vivido colore & vigore exuitur. Ita Famis, quam elegantissime depingit OVIDIVS (m),

*Hirtus erat crinis, cava lumina, pallor in ore,
Labra incana situ, scabrae rubigine fauces,
Dura cutis, per quam spectari viscera possent.
Ossa sub incurvis exstabant arida lumbis,
Ventris erat pro ventre locus, pendere putares
Pectus, & a spinae tantummodo crate teneri.
Auxerat articulos macies, genuumque rigebat
Orbis, & immodico prodibant tubera talo.*

Deficiente justa fluidorum quantitate, lentoque illorum per vasa transitu, fieri non potest, quin ipsa, elapso aliquo tempore, insigniter vitientur. Ex Physiologia novimus, quamvis sincerissimos humores jugi illa circulatione ita tandem destrui, ut in varii generis excrementa fatiscant (n): quae quum corpori adeo non conducant, ut ei plurimas potius easdemque longe gravissimas adfricent labes, per diversa emunctoria ex illo foras sunt eliminanda. Iam vero, quum emunctoria haec in minimis exilissimisque vasorum consistant propaginibus, consequitur, ut, si excretiones debito modo

(m) *Metamorph. VIII. sub fin.*

(n) Erudite, uti solet, hoc demonstravit immortalis FRIDERICVS HOFFMANNVS, *Medicin. rational. system. Tom. I. Lib. I. Sect. II. Cap. II. §. III. et Lib. II. Cap. III. §. II. Add. EJVSD. Observ. chem. Lib. II. Obs. XXI.*

do succedere debeant, fluida motu paullo celeriori in ea irruere oporteat. Posita igitur circuitus tarditate, fordes excrementiciæ necessario in corpore retinentur, quæ, calore fotæ, tandem in acerrimas degenerant quisquilias, naturamque induunt prorsus alcalinam. Ex eodem fonte in solidas quoque partes sua manare vitia, facile intelligitur. Istæ enim æque, ac fluidæ, continuam patiuntur jacturam, adeoque pariter continua indigent reparatione, chyli beneficio obtinenda. Chylus autem, utpote ex alimentis præparandus, in hominē impasto abest. Necessarium igitur est, ut non tantum nutritio partium solidarum cesseret, sed earundem etiam robur graviter labefactetur, eo quidem magis, quod subtilissimum etiam illud fluidum nerveum, a quo omnium corporis partium vigor dependet, simul deficit. Quocirca vere sapientissimus Artis nostræ conditor, HIPPOCRATES (o): Τὸ τῆς λιμῆς μέρος δύναται ἰσχυρῶς ἐν τῇ φύσει τῆς ἀνθρώπου ἀσθενείας ποιῆσαι. *Fames plurimum potest in hominum natura ad imbecillitatem.* Facile hinc adparet, effectus inediae ita esse comparatos, ut secunda morborum inde propullulet seges. Sufficiat brevitatis gratia eorum duntaxat facere mentionem, qui ex spontanea illa humorum alcalescentia oriuntur. Alcalinorum eam esse vim atque efficaciam, ut citam liquidis vitalibus inducant putredinem, ex chemicis principiis adeo notum est, ut probatione non indigeat. In putredine ponitur malignitatis idea, tam chronicæ, quam acutæ (p). In numerum igitur morborum, qui diuturniori inediae suam debent originem, præcipue referendos esse omnis generis morbos malignos, immo ipsam pestem, sponte consequitur. Atque hinc quidem potissimum repetenda est ratio græci illius proverbii: Μετὰ λιμὸν λοιμὸς, *post famem pestis*, cujus veritatem omnia tum veteris, tum recentioris historiæ, monumenta testantur (q).

§. XXXIX.

(o) de prisca Medicina p. m. ii.

(p) Vid. Exc. Dn. D. PRÆSIDIS *medicinæ dynamicæ specimen quartum*. §. LXXIII.(q) Ex professo de inediae noxis egit FRID. HOFFMANNVS in *peculiari Differ.*

§. XXXIX.

Gravia hæc, ex inedia diuturniore oriunda damna, nulla alia ratione præcaveri possunt, quam si opera detur, ut milites numquam omni plane destituti sint ciborum adparatu. Non prorsus hinc spernendæ videntur istæ eduliorum concentratio- nes, quæ aliquo abhinc tempore commendari coeperunt (r). Quum enim exigua admodum cibi, ita in compendium redacti, quantitas fami explendæ sufficiat, adeoque singuli milites victum, ad multos dies necessarium, perquam commode se- cum ferre possint, insignem sane usum, quum alibi, tum in longis præcipue itineribus, ubi commeatus exercitum se- qui nequeunt, merito inde sperare licet. Quorsum accedit, quod concentrata istius generis edulia nec multas præpara- tionum ambages requirunt, nec ad concoquendum sunt diffi- cilia. Ex eadem ratione cum *Cel. DELIO* (s) non inutilem putaverim in castris gummi arabici copiam, quo Arabes in longis itineribus nutriri referuntur. Veteres famis ty- rannidem peculiaribus quibusdam remediis compescere sole- bant, quæ ἀλίμα adpellabant, voce ex α privativo & nomine λιμός composita. De his ARDALVS Medicus apud PLVTARCHVM (t) ait: Ἀλίμα δυνάμεως μικρὸν εἰς τὸ στόμα λαμβάνοντα διημε- ρεύειν ἀνάριστον καὶ ἄδειπνον, h. e. eum, qui parum de alimo in ore masticaverit, totum diem impransum & incoenatum transigere posse. Pharmaca autem isthæc ex melle & caseo barbarico, additis quibusdam feminibus facile parabilibus, constabant. Vnde PERIANDER apud eundem PLVTARCHVM: Ταῦτα δὲ

H

Dissertatione, Resp. FRID. CHRISTIAN. STRVVIO, Hal. Magdeb. 1739. habita. Add. SIMONIS PAVLI HILSCHERI Prolusio de fame medica & morbifica, Ien. 1740. atque CAROLI FRANCISCI DESPRE- AVX & FRANCISCI de PAVLA COMBALVSIER Quæstio medica: An diu possit homo sine cibo potuque & vivere & valere? Parisiis 1750.

(r) Plura de his adfert DELIVS in *Disp. cit.* §. XXIII. *Conf. der Arzt, eine medicinische Wochenschrift. Tom. V. pag. 21.*

(s) *Disp. cit.* §. XII.

(t) In *Sympos. septem sapient.*

δὲ ἄλιμα, φάρμακα μᾶλλον, ἢ σιτία, πυνθανομαι καὶ μέλ
καὶ τυρόν τινα βαρβαρικὸν δεχέσθαι, καὶ σπέρματα πάν-
πολλὰ τῶν εὐπορίστων (u). Tollendæ fami, supprimendo
que amorì edendi, egregie infervit herbæ Nicotianæ fumus
quo aliquot dierum inedia sine magno virium dispendio to-
lerari posse, experientia compertum est (w). Ultimo loco
& hoc milites admonendos esse duco, ut, fame laborantes
corpus fortiori labore non exagitent: id quod prudente
HIPPOCRATES (x) jam monuit, his verbis: Ὅκ' ἀπεὸς, καὶ
πονέειν, h. e. *quum inedia premit, laborare minime conveni-*
Ratio facile adparet. Est enim periculum, ne virium robur
satis jam infractum, penitus dejiciatur.

§. XXXX.

Considerandæ nunc sunt noxæ, quæ militum, longiore
inediam perpefforum, sanitati ex subita ac nimia repletione
imminent. Omnia, quæ repente immutantur, naturæ humi-
næ admodum infensa, ac summe perniciofa esse, non tantum
quotidiana docet experientia, sed omnes etiam sapientes un-
ore testantur. Ita divus noster HIPPOCRATES (y): Αἱ ἐξαπινὰ
μεταβολαὶ βλάβας, καὶ ἀρρώστῃν παρέχουσι. *Repentinæ mu-*
tationes laedunt, & imbecillos reddunt. Et alibi (z): Πάντα
ἐξαπίνης μείζω' πολλῶ τῇ μετρίᾳ μεταβαλλόμενα ἐπὶ
καὶ ἐπὶ τὰ βλάπτει. *Omnis subita supra modum in hæc*
illa magna mutatio laedit. Ac ne putes, hæc de iis tantum
quæ in deterius fiunt, mutationibus esse intelligenda, placet
ejus

(u) Vid. LANGII *Epist. medicinal. Lib. II. Ep. XXVIII. pag. 620. seq.*

(w) Vid. GOTTSCHEDIVS *Disp. cit. §. XIII.* DELIVS *Disp. cit.*
XVI. IO. LVDOV. LEBERECHE LOESECKE *Abhandlung der auser-*
sensten Arzneymittel Class. I. Cap. VI. Sect. I. p. 326. MVNDIVS *lib.*
pag. 97.

(x) *Sect. II. Aphorism. XVI.*

(y) *de ration. vict. in morb. acut. p. m. 388.*

(z) *Lib. cit. pag. 391.*

eiusdem Viri summi adducere testimonium (a), quo mutationum, in melius factarum, pares esse noxas adferit, his verbis: *Παύλη διαίτα βρώσιος καὶ πόσιος, αὐτὴ ἐωϋτῇ εὐφερής, αἰὲν ἀσφαλές τέρη ἐστὶ τὸ ἐπίπαν ἐς ὑγίειν, ἢ εἰ τις ἐξαπίνης μέγα μεταβάλλοι ἐς ἄλλο κρεῖττον.* *Vitiosa victus ratio, tum in cibo, tum in potu, sui semper similis, ad sanitatem omnino est tutior, quam si quis subito ad aliam meliorem magnam mutationem faciat.* Quamvis igitur ii, quibus post inediam victus copia suppetere incipit, in meliorem translati sint conditionem: hæc ipsa tamen ita comparata est, ut, nisi eam legitimo adhibeant modo, præsentissimis non possint non esse obnoxii periculis. Sed hæc ipsa propius nunc sunt determinanda. In iis, qui fame laborant, humores magna scatere impuritate, solidarumque partium robur insigniter esse labefactatum, supra (b) evicimus. Solidas inter partes ventriculum potissimum & intestina male esse adfecta, per se patet. Quod si jam cibi, vel in nimia mensura, vel nimio ingurgitandi impetu, & præcipiti ingluvie ingerantur, vel utrumque vitium simul committatur, quæ omnia ventriculi & intestinorum tonum magis adhuc debilitant, digestionis negotium gravissime omnino lædi, necesse est. Læsa digestionem, fieri nequit, ut laudabilis elaboretur chylus. Iam vero chylus sanguinis, sanguis autem omnium reliquorum humorum fons est & scaturigo. Qualis fons est, tales quoque sunt, qui inde emanant, rivuli. Humores igitur, qui prius jam satis fuerunt impuri, majore indies contaminantur impuritate, ut vere heic locum inveniat illud HIPPOCRATIS (c): *Τὰ μὴ καθάραι τῶν σωμάτων ὁπόσῳ ἂν θρέψῃς μάλλον, βλάψεις.* *Impura corpora, quo magis nutriveris, eo magis laedes.* Dum igitur ἀδδὲ φαγοὶ illi hostem antica expellunt, alium, eundemque multo periculosiorem, postica admittunt, similes FANNIO illi, de quo MARTIALIS:

Hostem quum fugeret, se Fannius ipse peremit.

Hic, rogo, non furor est, ne moriari, mori?

H 2

Integri

(a) Lib. cit. pag. 388.

(b) §. XXXVI.

(c) Sect. II. Aphor. X.

Integri sane exercitus hanc ob causam, quod ex inopia subito ad copiam transferunt, a Morbora non decimati, sed ad interuersionem pæne deleti fuerunt, & , *quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona* (d). Illustre hujus rei exemplum ex APPIANO refert HOFFMANNVS (e), qui testatur, ANTONII milites, post longam rerum omnium inopiam, quum ad feliciores agros pervenerint, seseque adfatim implerint, hydropicis cœliacisque morbis laborare cœpisse.

§. XXXXI.

Facile præcaventur hæc damna, si milites ad istam mutationem sensim ac pedetentim progrediantur. Sapiente enim CELSVS (f) monet: *Quum quis mutare aliquid velit paululatim debet adsuescere.* Id quod, sicut alia bene multa ex HIPPOCRATE (g) hausit, qui ita: Τὸ κατὰ πολὺ καὶ ἐξαπίνης κενεῖν, ἢ πληρεῖν, ἢ θερμαίνειν, ἢ ψύχειν, ἢ ἄλλα ὁκωσῆν τὸ σῶμα κινεῖν, σφαλερὸν. Καὶ πᾶν τὸ πολὺ τὴ φύσει πολέμιον. Τὸ δὲ κατ' ὀλίγον ἀσφαλές, καὶ ἄλλως ἢν τις ἐξ ἑτέρου ἐφ' ἑτέρον μεταβαίνει. *Confertim & repente vacuare vel implere, vel calefacere, vel refrigerare, vel utcunque aliter corpus movere, periculosum. Omne siquidem nimium naturæ inimicum. Verum, quod paululatim fit, securum est, tum vel maxime, si quis ab uno ad alterum transferit.* Cujus & hoc est (h). *Ὅτε τὰν ἢ σιτίων ἢ ποτῶν προστιθέναι ἄρξῃ, ἢ ἀφαιρέειν, καὶ ὀλίγον χρόνον καὶ τὰς προσθεσίας ποιεῖσθαι, καὶ τὰς ἀφαιρέσεις.* *Quum cibos aut potiones addere vel detrahare coeperis, paul-*

(d) Verba sunt LIVII, quibus de Hannibalis exercitu ad Capuam commorato, utitur, *Lib. XXIII. p. m. 394.*

(e) *Disp. cit. §. XXII.*

(f) *Lib. I. Cap. III.*

(g) *Sect. II. Aphor. LI.*

(h) *Libro de adfectionibus p. m. 527.*

tim & additiones & detractiones faciendae sunt. Atque huc in primis quoque pertinet illud maximi Imperatoris CYRI apud XENOPHONTEM (i): Ἡ κατὰ μικρὸν μετάλλαξις πᾶσαν ποιεῖ φύσιν ὑποφέρειν τὰς μεταβολὰς. *Mutatio, quae fit paulatim, efficit, ut omnis natura mutationes ferat.* Initium itaque refectiois faciant a cibis concoctu facillimis, quo nomine HOFFMANNVS (k) juscula praecipue commendat, aut, si his parandis necessaria defint, vini diluti, vel cerevisiae calidae, scypho mixtum ovi vitellum, aut, si nec hic ad manus sit, farinae manipulum, vel panis frustulum, bene emolliendum, sensimque cum potu deglutendum. EWALDTVS (l) succolatae potum, si ad manus haberi queat, cum aqua vel vino potius, quam cum lacte quocunque praeparatum, modice capiendum suadet, a quo vires ex improvviso quasi refocillari adserit. Sed vereor, ut cuiquam militum, si duces & praefectos superiores exceperis, hoc consilium exsequi liceat. Ceterum haec analeptica, provide tamen, ad eum continent finem, quoad humores novum aliquod acceperint supplementum, fractumque ventriculi robur jam aliquo modo fuerit restauratum. Tunc demum ipsis ad cibos paullo solidiores adscendere licet. Sed & horum non, nisi eam tum adsumant quantitatem, quae infra satietatem potius subsistat, quam illam aequet, aut prorsus excedat (m).

§. XXXII.

Quantitatem ciborum excipit eorundem *qualitas*, qua si peccent, fecundissimi morborum, in exercitibus grassantium,

H 3

exsi-

(i) *Cyropæd. Lib. VI. p. m. III.*

(k) *in Disp. de milit. valet. tuend. §. XVI.*

(l) *Disp. cit. Cap. I. §. XV.*

(m) Peculiarem de anathrepfi fame emaciatorum differt. edidit IO. GOTTSCHEDIVS, quam ipse *Disp. cit. §. XIII.* excitat, sed, quod doleo, eam mihi adhuc nancisci non licuit.

exsistunt genitores. Quamvis vero hoc momentum potius ad annonæ procuratores & magistros, quam ad Medicos militares, pertinere videatur: haud superfluum tamen aut inutile fore arbitror, non nulla de illo quoque in medium proferre. Cibi vel ex vegetabili, vel ex animali naturæ regno petuntur. Statim igitur ab initio ponderanda heic occurrit magni sane momenti quæstio, utri utris, respectu ad sanitatem militum habito, sint præferendi. Passim hætenus indicatum est, milites nulli morborum generi magis esse obnoxios, quam ei, quod ab humorum putrescentia proficiscitur. Consequitur hinc, ut ipsis ii quam maxime conducant atque commendandi sint cibi, qui minus ad putredinem sunt proclives. Iam si corporum animalium substantiam consideremus, ea ex ejusmodi principiis mixtionem suam nacta esse invenimus, quæ ad fubeundam & formandam dissolutionem putredinosa - fermentativam maximopere sunt proclivia, quum e contrario vegetabilium compages ea gaudeat miscela, quæ acescentem potius, adeoque putredini adversam, excitat fermentationem (n). Quin igitur vegetabiles cibi militibus salubriores sint, quam animales, nemini potest esse dubium. Docuit quoque experientia, quoties exercitus in magna cibariorum penuria solis carnibus vesci oportuit, malignos fere vulgatos fuisse morbos, qui quidem eo ingruerunt certius, si, quod sæpius accidit, duro necessitatis telo ad eam compulsi fuerunt *πρεοφαιαν*, quæ ipsis antea plane fuit insueta. Sic, ut unum ex multis

(n) Vid. omnino ERNESTI THEOPHILI FRIESII *Diff. de salubriori usu alimentorum e regno vegetabili, quam animali, desumtorum*. Regiomont. 1724. hab. §. XV. seq. Conf. EDMUNDI CHARRIER & CLAUDII HVGOT *Quæstio medica: An salubriora ex plantis alimenta, quam ex animalibus?* Paris. 1678. LVDOV. LEMERY & IAC. IVL. CARREL *Quæstio medica: An, ubi pestis, ibi sani & ægri solis vegetantibus alendi?* ibid. 1722. Add. B. IVNCKERI *Hygien. Tab. III. Obs. 15. pag. 470.* SCHAARSCHMIDTII *Dietet. Sect. II. Cap. III. §. 36.* KRYGERI *Diet. Cap. II. §. 49. et 59.* & Cel. D. CASIM. CHRISTOPH. SCHMIDELII *Diff. de alcaliscentia humorum*, Resp. IO. CHRISTOPH. KECKIO, Erlang. 1756. ed. §. VIII.

tis adducam exemplum, quum ALEXANDRI MAGNI milites in India, consumtis alimentis, iumenta cedere adgressi essent, & ne equis quidem abstinere, gravis secuta est pestilentia (o), a qua antea, quum palmarum adhuc radicibus famem sustentabant, immunes manserant. Neque vero hæc eum in finem a me disputantur, ut milites Pythagoreos, hoc est, ab omni carniū esu abstinentes, esse velim. Utantur sane victu animali, sed ita, ut non negligent necessarias circa illius usum cautiones, de quibus nunc statim plura erunt dicenda.

§. XXXIII.

Præcipua, adeoque *primo* etiam loco ponenda, cautio hæc est, ut carnes animalium, quæ morbo aliquo laborarunt, sanguine viperino cautius vitentur: quod ipsum de iis quoque observandum est carnibus, quæ ex sanis quidem animalibus desumptæ sunt, sed, per longiorem adseruationem corruptæ, in putredinem abierunt. Parum ab hisce differunt carnes muriaticæ, diu in fallugine relictæ, utpote quæ, communi visus, odoris, atque saporis testimonio, in acre, fœtidum, ac semiputridum mutatæ sunt liquamen (p). *II.* Probæ etiam notæ carnibus ita vescantur, ut minor semper earum, quam vegetabilium, sit quantitas. Ita enim, quæ ab illis inferri fortasse possent noxæ, horum ope corriguntur. *III.* Cum primis momentum hoc observandum est, ubi corpus per causas externas ad putredinem concipiendam jam est dispositum (q). *IV.* Si tamen militem alimentis animalibus, vel non satis probis, vel tempori minus consentaneis, uti necessitas jubeat, ea corrigat acidis, quæ si ipsi non
sup-

(o) Vid. CVRTIVS *Lib. VIII. Cap. X. Sect. III. seq.*

(p) Ex instituto harum noxas exposuit Cel. CARTHEVSEVS in *Diff. de pravo carniū muriaticarum nutrimento*, Resp. IO. FRID. BAVTZIO, *Francos. ad Viadr. 1744.*

(q) Conf. FRIESIVS *Disp. cit. §. XVIII.*

suppetant, pulverem substituat pyrium. Nitrum enim, quod in illo continetur, BOERHAAVIO (r) teste, putredini maximopere resistit, eodemque equinas etiam carnes, alioqui tantopere adversas, gustui adcommodari posse, Cel. DELIVS (s) testatur.

§. XXXXIII.

Inter cibos, ex regno vegetabili defuntos, primus occurrit panis, utpote qui omnium reliquorum nutrimentorum basin constituit. Varius hic est, tum pro farinaceis, ex quibus conficitur, tum pro farinae puritate, tum denique pro ratione præparationis. Omnia, quæ pani materiam præbere possunt, farinacea uberius recensere, hujus non est instituti (t). Præcipuorum, quæque ad panes, militibus distribui solitos (*Commis - Brode*), vulgo in usum vocantur, indicatio heic sufficit. Sunt ista α) triticum (*Weitzen*), β) secale (*Roggen*), γ) zea (*Dinckel*). Pro variis quippe, in quibus bellum geritur, regionibus, nunc ex hoc, nunc ex isto, nunc ex illo seminum Cerealium genere, panes pro militibus coquuntur. Neque enim

terrae ferre omnes omnia possunt (u).

Atque hinc etiam fit, ut ipsi Germani, SALOMONE HOTTINGERO teste (w), vocem *Korn* alibi pro zea, alibi pro secale, alibi denique pro tritico, accipiant. Quocunque horum frumentorum utare, panis inde, si cetera sint paria, salubris

(r) in *Elem. Chem. Tom. II. Proc. CXXVIII. pag. 344. Partes animalium humidae solidave, nitro condita, ab omni putredine prohibentur.*

(s) *Disp. cit. §. XIII.*

(t) Ex instituto de iis egit *Vir Prænobilissimus atque Doctissimus idemque Fautor & Amicus meus æstimatissimus, Dn. D. IOH. SCHEVCHZERS, aviti nominis non degener heres, in elaboratissima de alimentis farinaceis Dissertatione, Lugd. Batav. 1760.*

(u) VIRGILIUS *Georg. II. 109.*

(w) in *Artologia Diff. I. Tigur. 1696. §. XXI.*

bris tibi obtinget. Summopere autem necessarium est, ut ante usum eorum conditio probe exploretur. Haud raro enim inter segetes certis annis, humidioribus præsertim æstibus, varia zizaniorum luxuriant genera, aut, si poëtæ (x) verba magis adrideant,

infelix lolium & steriles dominantur avenæ.

Accidit inde, fecali potissimum, ut plurima ejus grana in cornicula longa & nigra excresecant, a quibus nisi sedulo repurgetur, panes inde parati effectus edere solent perniciosissimos. In ipsis quoque horreis & granariis recondita annona, si negligentius habeatur, sæpissime a nativa sua bonitate desciscit, & corrumpitur (y) : id quod farinæ potissimum accidit, quæ vetustatis quendam ingratum, subputridum, amaricantem saporem induit. Taceo nefandas illas fraudes, quibus eam mercatores, turpi lucro inhiantes, pluriariam adulterant. Panem vero, ex corrupta tali materia confectum, non posse non sanitati vehementer nocere, immo malignis adeo morbis occasionem præbere, nemo non præclare intelligit. Ita IVLIVS CAESAR (z) Massilienses obsessos gravi pestilentia conflictatos esse refert, quod *panico vetere & hordeo corrupto omnes alebantur, quod ad hujus modi casus antiquitus paratum in publicum contulerant.* AC FORESTVS (a) pestem, Delphis Ao. 1577. grassatam, ab esu frumenti repetit, quod, annonæ caritate a mercatoribus diu adservatum, vitum contraxerat. Pari modo PRINGLIVS (b) in Anglia observatum esse scribit, dysenterias cruentas in iis regionibus, ubi solo victu Cereali plebs utatur, vehementer sævi-

I

re

(x) VIRGILIUS *Georg. I.* 154.

(y) Copiose de causis, eam corrumpentibus, egit illustre illud Helvetiæ decus, Cel. IO. GESNERVS in *Diff. physica de variis annonæ conservandæ methodis, earumque delectu*, Turic. 1761. edit. §. IIII. seqq.

(z) *de bell. civil. Lib. II. Cap. XXII.*

(a) *Observat. Lib. VI. Obs. VIIII.*

(b) *Part. III. Cap. VII. Sect. VI. pag. 322.*

re, quoties messem præhumida & pluviosa anni constitutio depravet, vel frumenta in vappidis granariis recondantur.

§. XXXV.

Pro farinæ puritate duæ heic adnotandæ sunt panium species, candidi, & atrii. Ad illos farina adhibetur, a furfuribus vel plane, vel maxima ex parte repurgata: hi vero ex tota farina, in qua furfur, exceptis crassioribus ejus partibus, adhuc relictum est, præparantur. Quemadmodum posteriores vulgo inter milites distribuuntur: ita priores a mercatoribus in castra importantur, ac militibus venduntur. Quæritur jam, utri illis magis conveniant. Furfures quum in ventriculo nullam subeant mutationem, sed immutati per canalem intestinorum propellantur atque ejiciantur, facile patet, plus nutrimenti à candidis panibus, quam ab atris, esse expectandum. Disertis verbis id testatur DIOSCORIDES (c): *Ex tritici similagine panis valentius eo nutrit, a quo nihil furfuris cribro excussum fuerat, quem confusaneum (συγκόμιστον) adpellant.* Atque hanc concordem esse Medicorum sententiam, LANGIUS (d) comprobat. Vnde vehementer miror, quid Cel. DELIVM (e) induxerit, ut album panem nutritione inferiorem pronuntiaret. Quamvis autem candidi panes militibus congruentiores hinc videri possent, majores tamen suppetunt rationes, quæ pro atris militent. Retentis quippe furfuribus panes longe salubriores reddi constat. Præclare hanc in rem SCHVLZIUS (f): *Et hoc pro sanitate est, furfures & reliquias ciborum per canalem intestinorum ferri, quibus mucus ab interiore tunica abstergetur, & exhalationes tenuiores, per totam longi tractus superficiem expulsæ, implicentur, forasque educantur.*

(c) Lib. II. Cap. LXXVI.

(d) Epist. medic. Lib. I. Epist. LVI. p. m. 267.

(e) Disp. cit. §. XI.

(f) in Diss. de rerum non naturalium ad valetudinem tuendam recto usu, §. XI.

tur. Et laudatus DN. D. SCHEVCHZERVUS (g): Non dubium est, quin (furfures) farinam, cui intriti sunt, concretionem & congestionem inertem in primis viis vehementer prohibeant. Possentne quoque, stimulando illas, incitato magis motu peristaltico humorumque adfluxu, digestionem nostram provehere? Præcipue autem, quam Cel. DELIVS (h) prærogativæ rationem laudat, huc pertinere arbitror, quod nimirum acidum vegetabile, per fermentationem in iis evolutum, sanguinis corruptionem alcalinam arceat, reliquosque alcaliscentes cibos emendet.

§. XXXXVI.

Ratione præparationis panis vel simplici coctione, quod ordinario modo fit, vel iterata conficitur. Posteriores, quem bis coctum (*Zwieback*) adpellant, militibus de meliore nota commendat Cellissimus Saxoniae Comes MAVRITIUS (i): quod ipsum jam ante illum Marchio de FEVQUIERES (k) & EWALDTVUS (l) fecerunt. Nec reprobandum esse hoc consilium, *Celeb.* DELIVS (m) judicat. Ac sane, si hanc panis speciem cum ordinaria conferas, eam jure optimo maximo anteferri, nec sine causa a Venetis & Moscovitis pridem in usum vocatam esse, facile intelliges. Semel cocti panes, præterquam, quod sæpiusculum semicocti tantum sunt, qui valentissimo etiam stomacho non obsequuntur, ob humiditatem, in ipsis adhuc contentam, brevi in corruptionem abeunt, mucoremque ac lanuginem contrahunt. Panes e contrario bis cocti non tantum in digestionis nostræ officina facillimo negotio dissolvuntur

(g) *Disp. cit.* §. XXII. pag. 35.

(h) *Loc. cit.*

(i) *Lib. cit.* pag. 5.

(k) Dans ses *Memoires* Tom. I. Chap. XXXV.

(l) *Disp. cit.* Cap. II. §. IX.

(m) *Disp. cit.* §. XVI. in not.

tur (n), verum hanc etiam habent opportunitatem; ut, consumpta ipsorum humiditate, sine ullo pravæ mutationis metu, aliquot, non dicam menses, sed integros annos, conservari possint. Num quis igitur panis militibus præparari queat, qui bis cocto præstet, vehementer equidem dubito, mecumque omnes, rerum intelligentes, dubitatueros esse confido. Non possum quin heic adscribam HOTTINGERI (o) verba. *Quod si, inquit omnis χρεστός ἀνὴρ sit κοινὸν ἀγαθόν, bis cocti panis invento quoque inde suam reportet laudem. Tantus hujus panis speciei usus est in re civili, militari, in gravioribus, diuturnioribus, obfidionibus, omnium maxime mari utentibus, puta, in bello navali in peregrinatione longinqua, mari, subsidii terræ solidioris destituto, instituta, absolvenda. De reliquo a panibus militaribus impura variorum vermiculorum atque insectorum colluvie sollicitè est prohibenda. Id vero, si juxta eorum adservandorum geratur cura, facile impetrabitur. Quod si tamen acciderit, ut descædato istius modi pane milites vesci cogantur, salutare ipsis erit GOTTSCHEDII (p) monitum, ut eum non, nisi probe perpurgatum, comedant, comestoque aliquid acceperint, superbibant.*

§. XXXXVII.

Præter panem milites alia quoque vegetabilia in cibum adhibere solent. Ad duas classes hæc referri possunt. Aut enim in hortis vel agris coluntur, sicut olera & legumina, aut sponte a tellure educantur, sicut variae radices & fructus horaei. In utraque haud inutiliter monitum iri confido. In oleribus itaque & leguminibus hæc præcipue adhibenda est cautio, ut priusquam

(n) Cl. SCHEVCHZERVUS *Disp. cit. §. XVIII.* Panis iste, ut digeratur naturæ parum operandum est. Levi negotio hujus mollescit irroratus in struis, cumque iis, large advectis, in liquorem æquabilem, tenuem, blandumque transit chylosum.

(o) *Artolog. Disp. II. §. XII.*

(p) *Disp. cit. §. XIII.*

quam coctioni adaptentur, probe abstergantur & repurgentur. Sæpe enim numero accidit, ut valde noxia reddantur, quando vel insectorum, vt erucarum, est multitudo, quæ, per ista rependo, exhalationes suas salinas acerrimas & exulceratorias ipsis inducunt (q), vel peculiare aliquod *μίασμα*, in aëre primo generatum, cum rore in illa delabitur (r): unde dysenterias, auctumno adpropinquante familiares, magna ex parte pendere, cum SCHVLZIO (s) aliisque persuasissimum habeo. Ex radicibus earum potissimum rationem habendam esse cum Cel. DELIO (t) iudico, quæ aromatum loco esse possunt, ut armoraciæ, apii hortensis, raphanorum, ceparum, cet. Nec minus circa easdem integrum heic inseri meretur fidelissimum HOFEMANNI (u) monitum: *Quando miles, annonae difficultate, forte, in pratensi aut palustri solo, fossis agendis occupatus, & siti ac fame pressus, conspicit radices molles, succosas, & carnosas, degustanti non ingratas, caveat sibi ab ipsarum usu. Potest enim incidisse in radices cicutæ aquaticæ, quibus nihil humano generi nocentius excogitari potest, sic, ut omnes Medicorum libri pleni sint describendis earum noxis, quas post WEPFERVM, præstantissimum Medicum Scaphusinum, qui integrum tractatum de hoc argumento reliquit, aliqui præstantes Viri porro adnotarunt.*

§. XXXXVIII.

Fructus horæi, quum summopere

laudentur ab his, culpentur ab illis,

haud immerito uberiorem sui considerationem exigere videntur. Plerumque primarii dysenteriarum auctores habentur,

I 3

atque

(q) Vid. SCHVLZII *Patbol. gener. Part. II. Sect. VIII. Subsect. II. §. VIII.*
Add. *Frænckische Sammlungen Vol. IIII, pag. 121. & Vol. V. pag. 214.*

(r) Vid. SCHVLZIVS *loc. cit.* BERGERVS *Disp. cit. §. XXVI.* & HOFFMANNVS *Disp. de temporibus anni insalubribus. §. XIII.*

(s) *Loc. cit. & Patbol. special. Sect. VII. §. LXVIII, pag. 445.*

(t) *Disp. cit. §. XIII.*

(u) *Disp. de militum valet. tuend. §. XXVII.*

atque inter cibos, prorsus e castris relegandos, referuntur. Sed injuria sane. Neque enim, ut vel hoc unum moneam, in frequentia sunt dysenteriarum exempla, antea graviorum quam fructus isti suppetere coeperunt, ac sæpe numero, quam vis ingens eorum adfuerit copia, morbus tamen iste ex immo-derationi etiam illorum usu non fuit prognatus. Ita accuratissimus ille morborum castrensiū Observator, PRINGLIUS (w) Anglorum exercitum dysenteria longe pessima, exeunte mense Junio, afflictum fuisse scribit, tametsi tum, præter fraga, nulli alii adfuerint fructus horæi, eaque ipsa nemo militum degustaverit, quum e contrario morbus iste ante Calendas Octobres plane defierit, quo tamen tempore uvæ maturæ jam fuerint, vineæque iis ita abundarint, ut pro suis quisque lubitu ad satietatem eas comederit. Manifestum igitur est, fructus istos ad producendas dysenterias per se nihil quidquam facere (x). At videamus, quomodo generationes harum ex illorum usu explicare conentur. Concipiunt eas ita, ut dicant, fructus horæos ingestos, & primam in ventriculo coctionem perpeffos, inque duodeno subtilius resolutos indolem nancisci fermentativam, &, accedente insuper bilis adfusione, acriores fieri, nerveasque intestinorum, præcipue tenuium, tunicas, exquisita sensibilitate præditas, molestè stimulare, unde spasmi, tormina, ceteraque dysenteriae oriuntur symptomata. Sed quam infirmo hæc nitantur talis mox adparebit. Verum quidem est, fructus horæos quam facillime in motum fermentescentem concitari. Sed qualis est illa fermentatio? Acefcens. Iam nemo, opinor, ignorat dysenteriam ad putridos morbos esse referendam, adeoque corruptionem alcalinam pro sui causa agnoscere. Tantum igitur abest, ut ejus generationi fructus horæi faveant, ut potius ad eam valide impediendam sint idonei. Atque ex hæc ipsa ratione, quod sua sponte in acorem tendunt, militibus eorum usum perquam proficuum ac salubrem fore, nullus dubitavit. Etenim

(w) *Part. I. Cap. III. pag. 23. & Part. II. Cap. II. Sect. III. pag. 100. seq.*

(x) *Conf. B. IVNCKERI Diss. de dysenteria Pannonica, §. XVI.*

Etenim eo tempore, quo fructus isti nascuntur, ob nimiam, quæ fere dominatur, aëris caliditatem, humores nostros ad calefcentiam admodum esse proclives, ex iis, quæ supra disputavi, planum est. Quid igitur, ut *Cel. GEORGII GOTTLOB RICHTERI* (y) verbis utar, *quid iis adfundi potest salubrius, quam rebrior chyli, suo genio acescentis, & a nisu in putredinem alieni, vivus?* Altera, qua fructus horæi se commendant, virtus in eo consistit, quod, dum

*Procyon furit,
Et stella vesani Leonis,
Sole dies referente siccos (x),*

non tantum sitis, militibus sæpe molestissimæ, ingens sunt fontium, sed liquidorum etiam dispendium aquosa illa, qua abundant, mucagine egregie refarciunt. Vnde ipse *GALENVS* (a), cui omnes horæos fructus pravi succi dixerat, fateri tamen tactus est, ab illis, qui æstu vehementiori & longiori itinere se confecerint, eos sumi utiliter.

§. XXXXIX.

Haftenus dicta uti de solo usu moderato intelligenda sunt: ita e contrario abusus & intemperantior ingurgitatio, nunquam summe noxia, merito damnantur. Sed & ipse usus moderatior suas nihilo secius postulat cautiones, quas inter unum prima hæc est ponenda, ut nunquam, nisi probe absti, comedantur. Iisdem enim, quibus olera & legumina (b) modis, haud raro vitari, minusque salubres, immo plane damnos fieri adsolent (c). Certis quoque annis vermiculi in iis generantur,

(y) *Disp. de salubritate fructuum horæorum, Resp. GOTTLOB AVG. SEGNITZ, Gotting. 1754. hab. §. XIII. Conf. §. X. Add. DELII Disp. cit. §. XIII.*

(z) *HORATIVVS Carm. III, 29, 18. seqq.*

(a) *de alim. facult. Lib. II. Cap. II.*

(b) *Vid. supra §. XXXXVII.*

(c) *Vid. Cel. RICHTERI Diff. cit. §. XVII. B. Dn. D. BACMEISTER, Disp.*

rantur, qui, quum sale acri caustico scateant, necessario illorum usum reddunt sanitati infensissimum (d). Sani quoque nocent, si frigidissimi corpōri calenti & æstuantī ingerantur, vel aqua frigida, aut cerevisia, sæpe non frigida solum, sed & acida corruptaque, superbibatur. Tum enim eadem, quæ ab epota aqua nimis frigida, inde pertimescendæ sunt noxæ. Nocent porro, si ventriculus alio jam cibo repletus atque distentus sit, qui descensum illorum celeriores impedit, sub illaque mora per calorem ventriculi vitiat. Vnde recte omnino se habet vetus illud dogma, ut fructus horæi stent in anticoenio, non inter bellaria (e). Seueram quoque reprehensionem meretur illorum consuetudo, qui ad illos condiendos aromata, vel nimia, vel incongrua adhibent, quum, illis adjectis, acida fermentantium acrimonia perquam brevi prorsus in corrosivam exaltari soleat. Denique, quum corpora impura cibos, qui tenerioris texturæ minus resistunt, magis contaminent, jure fructuum horæorum usu interdiciuntur, quorum ventriculus & intestina impuris humoribus, illuc congestis, inquinantur. Inde enim facile diarrhoeæ enascuntur, mox aliis accedentibus causis, in dysenterias transiuntur. Vnde simul ratio adparet moniti, a PRINGLIO (f) dati, ut ii, qui diarrhoeis laborant, vel ab iis, aut febribus intermittētibz, modo convaluerunt, ab illorum fructuum usu esuque sese abstineant.

§. L.

Ordine sermonis nunc deducor ad *potulentæ*, quæ quum siti potissimum extinguendæ opponantur, vel tria de hujus remediis

cit. Cap. I. §. XVI. not. kk. pag. 22. HOFFMANNI Diss. de temporibus anni insalubribus. §. XIII. pag. 18. & Diss. de militum valet. tuend. §. XXI. & SCHVLZII Diss. de fructibus horæis, Resp. ERN. FRID. REDTEL, Hal.

Magd. 1737. §. XXIII.

(d) Vid. *Frænckische Sammlungen Vol. V. pag. 214.*

(e) Vid. LVDOV. NONNIUS *de re cibar. p. 93. SCHVLZIUS Disp. cit. §. XVIII. RICHTERUS l. c.*

(f) *Part. II. Cap. II. Sect. III. pag. 102.*

remediis præmittere liceat. Vocantur illa a veteribus *ἀδιδυα*, vocabulo ex *α* privativo & *διδυα*, *sitis*, coalito, non, quod sitim per se tollant, (naturale enim desiderium alimenti humidi, quod sanguinem, per sudorem ceterasque excretiones imminutum, suppleat, equidem cum HOFFMANNO (g) arbitror, nulla re alia vere fisti & auferri posse, nisi ea, quæ defectum humorum expleat), sed quod magnam illius molestiam quadamtenus mitigent. Plurimum hoc nomine panem mero madidum commendat LANGIVS (h), semet ipsum, quum Hispanias & regnum Granati cum Illustrissimo Principe, FRIDERICO, Comite Palatino, in ardenti caniculæ æstu peragrasset, hoc remedio usum, mane nil præter panem, in generoso aliquo vino maceratum, edisse scribens. *Mirum*, exclamans subjicit, *quam constanti virium robore, quum aestum, tum labores, nulla fere urgente siti, vel fame, ferre poteram.* Ac paucis interjectis: *Ob tam praeclaras ex alimento panis vires, jure optimo panem inter alima & ad ipsa Pharmaca referre poteris, de quibus si momentum degustaveris, famem et sitim obrepere non sinent.* MINDERERUS (i) suadet, ut contra imperiosam sitim quisque militum panis vetusti & bis cocti crustam secum circumferat, cuius frustulum, ore sæpius volutatum, more equorum, habenas mandentium, maxillarum motus ope, salivam emulgeat, qua adfluente, oris & faucium siccitas exurens corrigatur. Eadem ratione æque utiliter adhiberi possunt globuli plumbei bombardarum, aut ex crystallo facti, itemque glycyrrhizæ frustula, quæ vulgo in usu esse consueverunt (k). Indidem derivanda quoque est vis illa antidipfica, qua herbæ Nicotianæ fumus pollere observatur (l). Denique, quum ea,

K

quæ

(g) *Disp. de milit. valet. tuend.* §. XX.

(h) *Epist. medic. Lib. II. Ep. XXVIII. p. m. 620.* Conf. MELCH. ADAMI *Vitæ German. Medicorum* pag. 141. ed. Heidelberg. 1620. 8.

(i) *Loc. cit.* pag. 38.

(k) Vid. GOTTSCHEDIVS *Disp. cit.* §. XV. & HOFFMANNVS *l. c.*

(l) Teste Cel. DELIO *Disp. cit.* §. XVI. p. 19.

quæ nimiam humorum commotionem atque expansionem compescunt, & calorem imminuunt, id efficiant, ut minor fiat fluidi tenuissimi dissipatio, inter ἀδρῶα suo omnino jure GOTTSCHEDIUS (m) & HOFFMANNUS (n) nitrum referunt, quod in ore detineatur, resolutumque aut exspui, aut etiam subinde sine noxa deglutiri possit. Quod quidem si minus suppetat, militum illud εὐτόριστον, pulvis pyrius, substitui, eodemque, quum pacto, tum fructu, in usum vocari commode poterit. Alios, minus opportunos, magisque medicatos, quos

commenta est ingeniosa fitis,

modos lubens meritoque prætereo.

§. LI.

Inter varios illos, quibus milites utuntur, potus principem sibi locum merito vindicat *aqua*, utpote omnium vulgarissimus, quoque carere nullo modo possunt exercitus. Quantæ enim ex illius inopia enascantur calamitates, non tantum sacræ (o), sed etiam profanæ (p) historiæ, monumenta luculentissime comprobant. Vnde *aquarum difficultatem vitandam esse* sapientissime omnino præcipit VEGETIUS (q). Atque vel hanc solam ob causam optima de nota commendari meretur Marchionis de FEUQUIERES (r), PRINGLI (s), SCHAARSCHMIDTII (t), aliorumque complurium consilium, ut castra, quantum fieri possit, juxta fluminum majorum ripas collocen-

(m) L. c.

(n) L. c.

(o) Exod. II. 17. Add. Judith. Cap. VII.

(p) Vid. instar omnium SEXTVS IVLIVS FRONTINVS Strateg. Lib. III. Cap. VII. & CVRTIVS Lib. VII. Cap. V.

(q) Lib. III. Cap. III.

(r) L. c. Chap. XXXII.

(s) Part. II. Cap. III. Sect. II. pag. 112.

(t) de morb. castr. l. c. §. 58. pag. 115.

locentur. Quia vero bonitatis ratione aquæ immane quantum a se invicem discrepant, potiores earum, quæ militi obviæ esse possunt, species figillatim contemplari expedit. Pessimi omnino commatis sunt turbidæ ac limosæ, in lacunis hinc inde collectæ, aut paludum stagnantes. Hæ enim quum motu careant, sua sponte in foetidum putidumque putrescunt liquorem, potæque a militibus ob partes, quas in sinu foveant, sulfureo-salinas corruptas facile humorum corporis vitalium temperiem vitiant, &, præter alia mala minora, periculossimos illos morbos putredinosos exercitibus inferunt (u). Plerumque etiam hujus generis aquæ bufonibus, ranis, hiru-
dinibus, aliis insectis, copiosum seminium, in exigua mole consistens, a se dimittentibus, habitaculum præsent. Observante enim summo BOERHAAVIO (w), uncia duodecim aquæ palustris, *dum pura excipiebantur patina vitrea, ex eaque calore teni exhalabant in auras, exhibebant plurimos vermes, insecta, varia animalcula, in fundo post exhalationem.* Ipsa autem hæc insecta, eorumve ovula, una cum aquis istis deglutita, quam tristem in ventriculo ludant tragœdiam, varia pridem, a Medicis observata, docuerunt exempla (x). Ab his nocendi vi haud raro parum differunt aquæ puteales. Licet enim hæ, si quotidie exhauriantur, plerumque satis puræ sint, facile tamen, si istud non fiat, aliis stagnantibus accedunt (y), nec nunquam etiam ex nimia illuvione coenosæ ac semiputridæ evadunt (z). Nec fluviorum rivorumque aquam semper

K 2

tutam

(u) VEGETIVS *Lib. III. Cap. II.* Nec perniciosus vel paludosis aquis utatur exercitus. Nam malæ aquæ potus, veneno similis, pestilentiam bibentibus generat. Conf. HILSCHERI *Disp. cit. §. LXXXIII. Num. 6.* & EWALDTI *Disp. cit. Cap. II. §. VI.*

(w) *Elem. Chem. Tom. I. p. m. 512.*

(x) Vid. GOTTSCHEDII *Disp. cit. §. XV.* & HOFFMANNI *Disp. cit. §. XVIII.*

(y) Vid. B. IVNCKERI *Conspect. Chem. Tab. IX. pag. 243.*

(z) Vid. RAMAZZINI *Constit. epidem. rural. anni 1690. §. XXVII. p. m. 134.*

tutam esse, facile mihi credet, qui perpenderit, quantus variarum sordium atque impuritatum cumulus eo confluere soleat (a). Ipsæ etiam aquæ fontanæ, utut ceteras puritate superent, haud tamen prorsus sunt puræ, sed pro natura telluris, per quam defluunt, variis particulis heterogeneis magis vel minus refertæ (b).

§. LII.

Ex *aquis fontanis* eas eligendas esse, quæ sint quam purissimæ, nemo dubitabit. Varii ad explorandam earum puritatem adhiberi solent modi (c), ex quibus Ill. D. van SWIETEN (d) hunc præcipue commendat, ut iis oleum Tartari per deliquium instilletur. Quod si impuræ sint, mox fiunt turbidæ, lacteumque induunt colorem: sin autem puræ, non, nisi parva quædam in iis exoritur nubecula. *Fluviatiles aquæ* si potandæ sunt exercitui, non ad ripas, sed ex medio flumine, ubi puriores esse solent, hauriantur (e). Præstat vero easdem, uti & reliquas, *puteales, paludosas, lacunosas*, prius, quam bibantur, quantum fieri potest, ab impuritatum sordibus repurgare & corrigere. Numquam igitur negligenda est earum vel per linteam, angustos admodum poros habens, colatio, vel per chartam emporeticam trajectio, ut seminium verminosum, si quod inhæreat, nec non partes viscidiores, inde separentur (f). Si tempus permittat, utiliter præmittitur decoctio, quæ molecu-
las

(a) Vid. KRAMERVS *lib. cit. p. 142.* WOLFIVS in *Exerc. cit. §. XVII. Exper.* Dn. D. SEVBERTVS *Diff. cit. §. XLII.* SCHAARSCHMIDTIVS *Diatet. Sect. II. Cap. VII. §. 2.* & B. IVNCKERVS *l. c.*

(b) Vid. BOERHAAVIVS *l. c. p. 507. seq.*

(c) Potiores recensentur a SCHAARSCHMIDTIO *l. c.*

(d) In præfat. *libelli*, qui inscribitur: *Kurze Beschreibung- und Heilungs-Art der Kranckheiten, welche am æfftesten in dem Feldlager beobachtet werden.* §. 3.

(e) Salutare hoc consilium dat Ill. van SWIETEN *l. c.*

(f) Vid. HILSCHERVS *l. c.*

las recrementicias graviores ad fundum vasis præcipitat, volatiles autem putredinosas, concitato motu intestino, sursum expellit (g). Prævia colatione, vel filtratione, admodum salutariter remiscebuntur acidis, utpote mirifica in emendandis aquis putridis efficacia præditis. Valde hoc nomine a BOERHAAVIO (b) laudatur spiritus vitrioli, qui etiam a SCHNEEBERGERO (i), MINDERERO (k), GOTTSCHEDIO (l), & HOFFMANNO (m) pariter, ac succus citri ab HILSCHERO (n), & acetum ab Ill. van SWIETEN, (o) SCHAARSCHMIDTIO (p), & DELIO (q) commendatur.

§. LIII.

Acetum, ad cujus considerationem sponte heic devolvor, in veterum Romanorum exercitibus magnam potus fuisse partem, nemo ignorare potest, nisi qui ignorat litterarum beneficio ad nos transmissa monumenta omnia. Ac VEGETIO (r) quidem milites illo carere posse adeo visi non sunt, ut *omni tempore necessitatem* illius *declinandam* esse præcipiat. Bibebant autem illud non merum, sed aqua mixtum, quem potum adpellabant *poscam*. Quæ Romanorum consuetudo Celsissimo Sa-

K 3

xoniæ

(g) Vid. HOFFMANNVS l. c. EWALDTVVS *disp. cit. Cap. II. §. VII.*

(b) l. c. p. 501.

(i) *Lib. cit. p. 58. & 69.*

(k) *Lib. cit. p. 67.*

(l) *Disp. cit. p. 67.* ubi præterea spiritus sulfuris, nitri, salis, & antimonii clyffum prædicat, suadens simul, ut vasa accenso sulfure ante sulfurentur quam aqua infundatur.

(m) l. c.

(n) l. c.

(o) l. c.

(p) *de morbis castr. l. c. §. 66. p. 132.*

(q) *Disp. cit. §. XVI.*

(r) *Lib. III. Cap. III.*

xoniæ Comiti, MAVRITIO (s), ita sese adprobavit, ut eam de novo introduci, militibusque cum reliquis alimentis certas quoque aceti portiones distribui juberet. Idem quoque PRINGLI (t) & Cel. DELII (u) consilium esse video, quo, si res ad verum exigatur, nihil esse potest salutaris. Ex præcedentibus passim hætenus innotuit, quam castra feracia sint causarum, humoribus militum alcalescentiam ac putredinem generantium. Quænam itaque salubriora esse possunt, æstate maxime, potulenta, quam ea, quæ illum in putrescentiam nisum, uti naturalem, ita hoc tempore majorem, cohibent, justumque languenti ventriculo ab incensa bile levamen conciliant? Hac vero dote, præter alias insignes, exsplendescunt, & commendabilia se reddunt acida, quæ, cum salibus humorum nostrorum alcalinis remixta, in sal medium laudabile ammoniacalis naturæ transeunt. Acida sunt vel mineralis vel vegetabilis profapiæ. Posteriora, utpote mitiora, prioribus jure meritoque præferuntur. Ex his autem nullum est ipso aceto parabilius. Vnde, quam commode illud in usum vocare liceat, oppido patet. Quanto autem cum fructu plus millies jam, tum ad præcavendos, tum ad profligandos putredinosæ indolis morbos, adhibitum fuerit, omnia omnis ævi testantur scripta medica. Vnum instar omnium sufficiat immortalis BOERHAAVII (w) testimonium. *Haec, inquit, compositio (aceti) admodum utilis est, quoniam putredini, humoribus animalium adeo communi, adeo periculosa, adversa, cet. Refrigerandi vim habet eximiam, quoties febris oritur, stimulo acrioris bilis, alcalescentis salis, aut putridi, nati in corpore humano - - sitim & hinc oriundam simul sedans. Vnde DIOSCORIDES & HIPPOCRATES posca, vel oxycrato, in primis mellis admistu mitificato, ad hæc mala nihil reliquerunt commendatius, cet. Ad putredinem veram humorum, corruptionem mortiferam, gangraenosos reptatus, adeo prodest, ut nihil habeat simile, quod expertus eloquor. Quid autem verbis opus? Nonne,*

(s) Lib. cit. p. 6.

(t) Part. II, Cap. III. Sect. IV. p. 128.

(u) L. c.

(w) Elem. Chem. Tom. II. p. m. 184.

Nonne, aestuantissimo fervore auctumni incandescente, & putredinis intentante saniem, caro cruorue, copioso perfusa aceto, sincer. servantur? Sed & attenuandi virtutem quoque, pace aliter sentientium, aceti virtutibus accenseo. Si enim tepesfactum cruori immiscetur, ejusdemve sero, diluit illa, non cogit, nec generat hac admistione polypos, sed suaviter resolvit coagulata. In acutis ideo febribus, in ardentium febrium immanitate, in peste - - similibusque malis, ubi fida anatome toties coagulata reperit, acetum remedium summum, ubi alcalini, volatiles sales tam infau- sto eventu adhibentur, quia acri stimulo velocitatem & natam inde densitatem adaugent. Videte salis volatilis oleosi, si non auctorem, laudatorem utique supremum, clarissimum FRANCISCVM de le BOE SYLVIVM. Quonam prophylactico fretus peste aegros securus invi- sit? Aceto, ad unciam unam alteramve prius epoto, tutus, testa- tus etiam, omissi semel culpam dolore statim nato capitis luisse. Su- doriferum certius efficaciusque ignoramus, quum acetum dilutum, aut merum, si potatur, quam maxime sudores propellat, etiam in peste, maximeque malignis in morbis, ubi alia vix respondent. Nec vero metuendum est, ut milites libenter hoc potu utantur. Quod si enim egregiam illius in sedando nimio aestu, sitique compescenda, potestatem persenserint, avidis sine dubio fauci- bus eum adpetent (x).

S. LIII.

Acetum sequantur potus spirituosus, qui sunt vinum, & vini, vel frumenti spiritus. De quorum recto usu atque abusu quum supra jam, data occasione, potiora monuerim, heic breviori esse mihi licebit. Equidem eos in exercitiis summe necessarios esse, plane persuasum habeo. Rite enim adhibitorum utilitas omni omnino exceptione & cavillatione major est. Quoties, quæso, milites virium infractarum ac pæne collapsarum re- sectione indigent? Quodnam vero melius, quodnam poten-
tius,

(x) Conf. FRINGLIUS l. c.

tius, tum est analepticum, quam vinum, in ipsis sacris litteris passim γ) hoc nomine commendatum? Quid? quod in ipsis morbis epidemicis & contagiosis Bacchum, tanquam Angelum aliquem tutelarem, coli jubent (z). At caveant à nimio illius usu ii maxime, qui a juventute non adfueverunt, nisi cerevisiæ potui. Periculum enim est, ne in hæmorrhagias, febres acutas, alia mala, incidant (a). His ego suaferim, ut in Nympharum potius, quam in Bacchi, complexus ruant, aut Deum Deabus amico jungant connubio.

§. LV.

Potus finalis sit *potus cervisialis*!

Cerevisiæ usum majoribus nostris a longissimo tempore salubrem fuisse, cum eoque corpora ipsorum in proceritatem illam ac venustatem, TACITI aliorumque veterum scriptorum testimoniis comprobata, adolevisse, eleganter docuit Vir πολυμαθέστατος, HERMANNVS CONRINGIVS (b). Neque, quo militibus minus congruere existimanda sit, obstare quidquam video. Quum enim ex purissimis panis partibus constet, simulque fæces, hunc concoctu tam facilem reddentes, contineat, vis illius nutriens in aprico est posita. Duo potissimum sunt cerevisiarum genera, aliæ lupulatae (*braune*), aliæ sine lupulo paratae (*weiße*). Vtraque, si cetera sint paria, valetudini

(γ) Iudic. IX. 13. Psalm. CIV, 15. Add. Eccles. XXXI, 32. & XL, 20.

(z) Ita PETRVS ROMMELIVS Tr. de peste. p. 197. Man soll in Pestzeit nicht viel nüchtern seyn, sondern öffter ein Trüncklein Wein thun, als welches das Herz erfrischt und auch præserviret. Quorsum & illud pertinet:

Niemals nychtern, niemals vöhl,
Thut in Sterbens-Läufften vöhl.

(a) Vid. HOFFMANNVS Disp. cit. §. XXII. & DELIVS Disp. cit. §. XVI.

(b) in Comment. de habitus corporum Germanicorum antiqui ac novi causis. §. XXXVII.

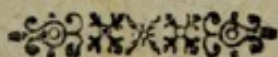
letudini fatis bene conducit. Lupulatis tamen cerevisiis, pro ordinario potu, semper præferendæ sunt non lupulatæ, utpote leviores, minusque crassæ, adeoque per emunctoria corporis, nominatim renes, facilius promptiusque transeuntes, nec narcotico illo lupuli sulfure (quod haud raro aliis valide inebriantibus, sicut lolio temulento, hormino, ac rore marino silvestri exaltatur) caput & cerebrum tentantes. Maxime autem dolendum est, quod militi rarissime tam felici esse licet, ut bonæ notæ cerevisia ipsi obtingat. Plerumque enim in castra importatur adhuc nova, turbida, neque bene cocta, neque fermentando rite defæcata (c). Quam nocivum autem ejusmodi potum esse oporteat, vel hinc patet, quod fæx cerevisiæ, leni calore ficcata, & in pulverem redacta, si homini robustissimo ad tria tantum grana præbeatur, KRAMERO (d) teste, vehementissimas, cum maximis doloribus conjunctas, *ἄνω* & *κάτω* purgationes excitat. Deterior est acefcens, quam fraudulentæ propolæ variis admixtis alcalinis corrigere student, quæ sane adulteratio non potest, quin ad epidemicos militum morbos plurimum conferat. Morbos sane, qui SERENISSIMI AC POTENTISSIMI DVCIS nostri copias corripuerunt, in Saxonia militantes, à pravæ potissimum cerevisiæ usu ortos fuisse, inter alias, benevole mecum communicatas observationes, adnotavit, qui Medici castrensis munere inter illas functus est, Vir Prænobilissimus atque Experientissimus, D. FRAASIVS, *Metropoleos Ludovicopolitanae Proto-Physicus longe meritissimus.*

§. LVI.

Plurima quidem, quod perpulchre novi, uberius adhuc fuissent excutienda. Sed, quum partim rerum mearum rationes repentinum ex Academia discessum urgeant, partim mihi constitutum sit *integram Hygienem militarem* justo aliquando volumine pertractare, pedem heic figo, & LECTOREM BENEVOLVM hoc Catone interim contentum esse jubeo.

(c) Vid. KRAMERVS in *Medic. castr. chir.* p. 8. seq. & SCHAARSCHMIDTIVS de *morbis castr.* l. c. §. 66. p. 132.

(d) in *Medic. castr.* pag. 110. seq.

Ant fact bene con est. Luperinus tamen...
 natio poma, semper...
 otes, nosterque...
 natus tenes, facinus...
 co quo...
 ex...
 (tanti) caput...
 est, quod...
 e...
 gunt adhuc...
 lano...
 ne...
 re...
 tis...
 mas, cum...
 oles...
 hole...
 n...
 unum...
 NITIS...
 natus, a...
 s, bene...
 t...
 Presob...
 respectu...

Plinius...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...